

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Interkulturní komunikace

Jana Chvátalová

© 2020 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Jana Chvátalová

Hospodářská politika a správa

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Interkulturní komunikace

Název anglicky

Intercultural communication

Cíle práce

Cílem práce je ověřit Sperberovu hypotézu na základě reprezentace hodnot vzdělání mezi francouzskými a českými vysokoškolskými studenty. Sperber (1985) se domníval, že ačkoli se pojetí určité vnější skutečnosti předává z jednoho jedince na ostatní, stejně jako virus, jeho podstata se v průběhu šíření mění. Reprezentace téže vnější skutečnosti mohou být proto podle Sperbera v myslích jednotlivců odlišné.

Metodika

Výzkum bude probíhat formou klasifikačního experimentu, který poprvé použil Miller (1969) před více jak 50 lety při svém studiu významu slov. Klasifikační experiment je typický tím, že zkoumaný subjekt nevypovídá o sobě samém. Klasifikační experiment bude proveden na vzorku cca 50 studentů a dále zpracován pomocí metod matematické statistiky.

Doporučený rozsah práce

60-80 stran

Klíčová slova

klasifikační experiment, hodnoty, Sperberova hypotéza, Francie, Česká republika

Doporučené zdroje informací

HOFSTEDE, G. a HOFSTEDE, G. J. Kultury a organizace: Software lidské mysli. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-86131-70-X.

KOLMAN, L., CHÝLOVÁ, H. 2017. Kulturní reprezentace hodnot: ověřování Sperberovy hypotézy. In Georgi, H., Slezáčková, A. & Heller D. (Eds.), 36. Psychologické dny 2018: Hodnoty a psychologie (pp. 46 – 55). Praha: Českomoravská psychologická společnost.

https://cmps.ecn.cz/pd/Psychologicke_dny_2018.pdf

KOLMAN, L. Komunikace mezi kulturami: Psychologie interkulturních rozdílů. Praha: ČZU, 2011. ISBN 978-80-213-0735-3

SPERBER, D. 1985. Anthropology and Psychology: Towards an Epidemiology of Representations.. Man, New Series, 20, 73-89. <https://doi.org/10.2307/2802222>.

Předběžný termín obhajoby

2019/20 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. PhDr. Luděk Kolman, CSc.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 12. 2. 2020

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 13. 2. 2020

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 30. 10. 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Interkulturní komunikace“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.11.2020

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Luďku Kolmanovi, CSc. za odborné vedení práce, cenné připomínky a podporu. Rovněž děkuji účastníkům klasifikačního experimentu, kteří byli ochotni se do výzkumu zapojit; stejně tak překladatelům za provedenou práci a čas, který jí věnovali. V neposlední řadě patří velký dík mé rodině, která mi byla po celou dobu mého studia oporou.

Interkulturní komunikace

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou interkulturních rozdílů zejména v oblasti komunikace. Cílem bylo nalézt doklady o platnosti Sperberovy hypotézy, která se týká reprezentací vnější skutečnosti v mysli jedinců. Tato hypotéza předpokládá, že reprezentace určité vnější skutečnosti se ve společnosti šíří prostřednictvím komunikace jako virus na další jedince, přičemž míra přijetí určité reprezentace se může u každého lišit. Výzkum této práce byl zaměřen na reprezentace vzdělání. Výzkumným nástrojem byla pro výzkum reprezentací zatím nekonvenční metoda – klasifikační experiment. Ověřit použitelnost této metody pro odhalování rozdílů reprezentací v myslích kulturně odlišných skupin bylo dalším cílem této práce. Data získaná pomocí klasifikačního experimentu od českých a francouzských vysokoškolských studentů byla podrobena hierarchické analýze shlukování. Na základě vytvořených dendrogramů bylo zjišťováno, do jaké míry se liší reprezentace vzdělání v myslích oslovených studentů. Zjištěné skutečnosti vesměs odpovídají hypotéze Sperbera. Pro spolehlivější závěry by byl ale nutný výzkum většího rozsahu. Klasifikační experiment přinesl relevantní poznatky, proto se zdá být vhodným nástrojem pro výzkum reprezentací.

Klíčová slova:

klasifikační experiment, reprezentace, vzdělání, epidemiologická koncepce, hierarchická analýza shlukování, Francie, Česká republika

Intercultural communication

Abstract

This thesis is dealing with intercultural differences, especially in terms of its communication. The aim was to find some evidence of validity of Sperber's hypothesis about dispersion of mental representations. He assumes that one's own mental representation of reality is spreading like a virus throughout the society by communication. There can be differences to what extent one has adopted the representation. The research of this thesis, focused on mental representation of education, was carried out by the sorting experiment. This method is not common in exploring the mental representations. Another objective of this thesis is to verify the applicability of sorting experiment for discovering the variances in mental representations of culturally different groups. Data gained by sorting experiment from Czech and French university students was subjected to hierarchical cluster analysis. From dendrograms obtained it is possible to find out to what extent the mental representations of education vary among addressed students. The findings generally correspond to Sperber's hypothesis. However, larger-scale research would be needed in order to prove the validity of the hypothesis. The sorting experiment has brought relevant findings, so it seems to have proven itself to be a suitable tool for research of representations.

Keywords:

sorting experiment, representations, education, epidemiological concept, hierarchical cluster analysis, France, Czech Republic

Obsah

1 Úvod.....	11
2 Cíl práce a metodika	12
2.1 Cíl práce	12
2.2 Metodika	12
3 Teoretická východiska	14
3.1 Kultura.....	14
3.1.1 Hodnoty	15
3.2 Národ a národní kultura	16
3.3 Hofstede a jeho výzkum.....	17
3.3.1 Vzdálenost moci	18
3.3.2 Individualismus vs. kolektivismus.....	20
3.3.3 Maskulinita vs. feminita	21
3.3.4 Vyhýbání se nejistotě.....	23
3.3.5 Dlouhodobá vs. krátkodobá orientace	24
3.3.6 Požitkářství vs. zdrženlivost	25
3.4 Připomínky k Hofstedeho modelu	27
3.5 Některé další teorie národních kultur.....	29
3.5.1 Trompenaars a jeho výzkum.....	29
3.5.2 Schwartz a jeho výzkum	34
3.6 Reprezentace	35
3.6.1 Sperber a jeho pojetí reprezentací.....	37
3.6.2 Ověřování Sperberovy hypotézy	39
3.7 Francie a Česká republika	40
3.7.1 Vzájemné vztahy.....	40
3.7.2 Vyznání	41
3.7.3 Složení obyvatelstva	41
3.7.4 Vzdělání	42
4 Vlastní práce.....	46
4.1 Informace o výzkumu	46
4.1.1 Klasifikační experiment.....	46
4.1.2 Téma výzkumu	46
4.1.3 Vlastní sběr dat	48
4.1.4 Vzorek.....	50
4.1.5 Zpracování dat	51
4.2 Výsledky výzkumu.....	53
4.2.1 Výsledky interpretované z dendrogramů.....	53
4.2.2 Výsledky interpretované ze sloupcového grafu.....	62
5 Diskuze	66
6 Závěr.....	68
7 Seznam použitých zdrojů	69
8 Přílohy	74

Seznam obrázků

Obrázek 1: Výřez části dendrogramu.....52

Seznam tabulek

Tabulka 1: Soubor slov použitých v klasifikačním experimentu.....48

Seznam grafů

Graf 1: Výskyt slova *vzdělání* ve spojení s ostatními slovy (č. 1–21).....62

Graf 2: Výskyt slova *vzdělání* ve spojení s ostatními slovy (č. 22–40).....64

1 Úvod

V této práci zkoumaná oblast se nachází na pomezí několika vědních disciplín. Jednou z těch nejzásadnějších je disciplína, jejíž pojmenování se objevuje v názvu této práce, a to interkulturní komunikace. V současném globalizovaném světě jsou otázky interkulturní komunikace aktuální neustále, jelikož státní hranice přestávají plnit svou funkci, svět je otevřený všem, a tak se chtě nechtě interkulturní komunikační schopnosti postupně stávají nutností pro každého.

Méně početné národy by se otázkami interkulturní komunikace měly zabývat o to více. Český národ nevyjímaje. Nelze mu upřít dodnes pozorovatelnou sílu vlivu mnohaleté socialistické nadvlády. Proto musí česká společnost, stejně jako další postkomunistické země a jejich národy, i v současnosti vyvíjet značné úsilí k tomu, aby držela krok s ostatními národy moderního světa.

Mezinárodní spolupráce je v dnešní době nevyhnutelná v mnoha odvětvích i oblastech života. Kulturní rozdíly jsou při ní ale bohužel často podceňovány. Každý přirozeně prožívá, vnímá a hodnotí svět optikou danou jeho vlastním sociálním prostředím, zejména tím, jehož byl součástí v raném dětství. Při mezinárodní spolupráci se musíme těmto rozdílům snažit porozumět. Jen tak můžeme nacházet společná východiska globálních problémů.

Tato práce si klade za cíl svými poznatky přispět do problematiky interkulturních rozdílů za použití v tomto oboru netradiční metody. Konkrétně se snaží na základě dat získaných prostřednictvím klasifikačního experimentu nalézt doklady o platnosti hypotézy Dana Sperbera o epidemiologickém šíření reprezentací. Základem jakékoli komunikace, včetně té napříč kulturami, jsou slova. Klasifikační experiment pracuje právě se slovy, která jsou jediným prostředkem, jak reprezentace zkoumat.

Objektem výzkumu byli zástupci národů dvou evropských zemí, České republiky a Francie. Jsou to národy v mnoha ohledech rozdílné, a přesto mají i mnoho společného. Vzájemné spojování reprezentací v klasifikačním experimentu odhaluje ale i jiné než všeobecně známé odlišnosti a shody těchto dvou národů.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Tato práce se zabývá rozdíly mezi odlišnými kulturami, včetně jejich komunikace. Jejím cílem je ověřit Sperberovu hypotézu na základě reprezentace hodnot *vzdělání* mezi francouzskými a českými vysokoškolskými studenty. Sperberova hypotéza (1985) je založena na předpokladu, že reprezentace vnější skutečnosti jednoho jedince je přenášena na ostatní v jeho okolí podobně jako epidemie. Tato práce se snaží zjistit, do jaké míry se liší reprezentace *vzdělání* v myslích dvou skupin lidí odlišných národností, francouzské a české.

Zároveň si tato práce klade za cíl ověřit použitelnost klasifikačního experimentu v interkulturním výzkumu, a tím přispět v hledání spolehlivého nástroje k měření rozdílů mezi kulturami, čemuž se věnuje Kolman, který v této souvislosti užití klasifikačního experimentu navrhl.

2.2 Metodika

Práce sestává ze dvou částí, teoretické a praktické. V teoretické části práce jsou objasněny některé základní pojmy a východiska podstatná pro výzkum interkulturních rozdílů. Dále jsou představeny modely národních kultur některých významných odborníků, včetně klasifikace dvou zkoumaných národů Francie a České republiky. Některé bližší informace o těchto státech jsou uvedeny v závěru teoretické části. Je také vysvětleno pojetí reprezentací a popsána Sperberova hypotéza, k jejímuž ověření tato práce přispěje doplněním databáze poznatků.

Praktická část se zabývá samotným výzkumem, který tvoří jádro práce. Obsahuje v první řadě popis výzkumu, včetně výběru vzorku, průběhu výzkumu a zpracování dat. Je také představen klasifikační experiment, který byl v rámci této práce použit jako hlavní výzkumný nástroj pro odhalení rozdílů mezi kulturami. Jedná se o metodu, která je založena na třídění slov do skupin podle vnímané blízkosti jejich významu (Kolman a Chýlová, 2019). Slova, která měli účastníci experimentu třídit, navrhli předtím oslovení studenti v asociaci ke slovu „vzdělání“. Sebraná data byla zpracována pomocí statistické

metody – hierarchické analýzy shlukování. Tato metoda umožňuje postupně spojovat jednotlivé proměnné do stejnorodých shluků odlišných od ostatních. Na základě podobnosti jsou tyto shluky v dalších krocích zařazovány do shluků vyšších úrovní (Yim a Ramdeen, 2015). Díky tomu bylo možné nalézt shody a odlišnosti v tom, jak 40 účastníků experimentu z Francie a České republiky třídilo 40 slov. Přehledně je to prezentováno ve formě dendrogramů. V nich nalezené skutečnosti jsou popsány v souvislosti s poznatky představenými v teoretické části práce. V diskuzi jsou okomentovány nejvýznamnější výsledky jako celek a jsou zde rovněž posouzeny navržené hypotézy. V závěru je potom zhodnocena celá práce, dosažení cílů a navrženy další možnosti výzkumu.

3 Teoretická východiska

3.1 Kultura

Pod pojmem kultura si můžeme představit mnoho různých věcí v závislosti na kontextu. Existuje totiž řada hledisek, jak nahlížet na kulturu, a proto neexistuje jednotná definice kultury. Pojetí kultury se v průběhu historie měnilo. Od počátku byla kultura chápána ve spojení s člověkem, který je jejím tvůrcem, v protikladu k přírodě. Termín kultura nesl význam od kultivace půdy člověkem, přes zdokonalování lidských fyzických i duševních schopností po veškeré lidské výtvořiny (Matějů a Soukup, 2018). Edward Burnett Tylor ve svém díle *Primitivní kultura* (1871) použil významnou definici: „*Kultura nebo civilizace ... je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.*” (Soukup, 2004, s. 14). Toto pojetí předpokládá množství specifických kultur příslušejících různým společenstvím, které lze zkoumat a srovnávat (Matějů a Soukup, 2018). Tylorovo vymezení kultury bylo zlomovým bodem v historii společenských věd a celá řada antropologických teorií vyšla právě z něho (Soukup, 2004, s. 14).

Nizozemský odborník v interkulturní psychologii a managementu Geert Hofstede (2007) používá počítačovou analogii. Vidí kulturu jako „*kolektivní programování mysli, které odlišuje příslušníky jedné skupiny lidí nebo kategorie lidí od druhých*” (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 14), přičemž se může jednat jak o jedince, kteří jsou ve vzájemném styku (skupina), tak i o jedince, kteří mají něco společného, ale ve vzájemném styku nejsou (kategorie).

S tímto mentálním naprogramováním se nerodíme, ale začínáme ho získávat od raného dětství v našem nejbližším sociálním prostředí, tedy především v rodině. Programování dále pokračuje i v širším sociálním okolí, jako je škola či skupina přátel (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 14). Každý v průběhu života disponuje několika vrstvami kultury, dalo by se říci různými mentálními programy, pro různé sociální skupiny, do kterých spadá, např. vrstva národní, náboženská, vrstva rodu¹, generace (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 19). S ostatními jedinci v příslušném prostředí toto programování sdílíme. Po generaci je předáváno dál prostřednictvím vědomého i nevědomého učení

¹Rozlišení muž/žena.

(Hofstede a Hofstede, 2007, s. 15). V průběhu času může docházet k některým povrchovým změnám, ale samotné jádro se mění jen velmi těžko (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 38).

3.1.1 Hodnoty

Právě hodnoty jsou jádrem kultury. Udávají naše pojetí dobra a zla, zároveň také rozlišení krásného a ošklivého, čistého a špinavého, slušného a neslušného, normálního a nenormálního apod. Jednáme podle nich, ale samotné si je většinou neuvědomujeme. Přirozeně podle nich posuzujeme svět (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 17–19). Podle Hechtera (1993) je lze jen těžko měřit a zkoumat, jelikož jsou jen částečně pozorovatelné. Zůstávají stále ne zcela objasněnou oblastí lidské psychiky (Kolman, 2011, s. 92–95).

Ve skutečnosti se jedná o teoretický konstrukt vytvořený původně pro vysvětlení jevů na úrovni jednotlivců. U menších i větších skupin, jako rodina či národ, se mnohdy hodnotové preference shodují a hovoříme tak o jejich sdílení (Kolman, 2011, s. 90). Specifický soubor těchto regulačních mechanismů lidského chování je sdílen mezi členy každé společnosti či národa, a tím určuje hlavní rozdíly mezi nimi (Průcha, 2010a, s. 33–36). Vymezení národa je ale problematické (viz níže).

3.2 Národ a národní kultura

Většina definic se shoduje na tom, že národ je společenství lidí, které spojují určité společné znaky (Lněnička, 2011). Za takový znak může být považován stát, jehož je jedinec občanem a kde s ostatními občany sdílí společné zákony a může se účastnit politiky (Vlachová a Řeháková, 2004). To je objektivní pohled, podle kterého je do jednotlivých národů rozděleno celé lidstvo – každý do jednoho z nich patří (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 25). Příslušnost k národu může být chápána také subjektivně. Jedinec sám sebe může řadit do určitého národa podle společných znaků, jako je například jazyk, tradice, náboženství nebo dějiny.

Různé možnosti definování národa jen potvrzují stanovisko společenských věd, že národ je konstrukt (Vlachová a Řeháková, 2004). Jedinec se může identifikovat s národem odlišným od státu, ve kterém žije a nosí jeho občanství. Státy totiž mnohdy nejsou národnostně homogenní (Kolman, 2011, s. 86). V rámci jednoho státu mohou existovat různé jazykové, náboženské nebo etnické skupiny, jejichž členové se necítí být součástí většinového národa (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 25).

To se odráží i na kultuře. Jednotlivé státy světa jsou více nebo méně kulturně integrované. Síla integrace je ovlivněna mnohými činiteli, zejména ale dějinnými procesy, kterými národ prošel. Podle Hofstedeho (2007) bývají více integrovány státy s delší existencí. Krom společných dějin a národního jazyka, Hofstede zmiňuje například i národní vzdělávací systém, společné hromadné sdělovací prostředky či národní sportovní reprezentace (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 25).

Na základě toho se potom projevuje většinová **národní kultura**, která se různou měrou odlišuje od národní kultury jiných států. Z hlediska Hofstedeho pojetí kultury je to programování myslí společné s většinou členů národa, které si jedinec osvojuje zejména během dětství v konkrétní zemi (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 300).

Charakteristické znaky národní kultury mnohdy nejsou zjevné u jednotlivců, ale začínají být patrné až ve větší skupině. Právě ve větším kolektivu přestávají být znatelné individuální znaky a vyniknou znaky, které mají jeho členové společné a odlišují je od ostatních (Hofstede Insights, 2020). Těmito nejzákladnějšími projevy národní kultury jsou, jak už bylo řečeno, hodnoty. Geert Hofstede na základě výzkumu kulturně určených hodnot vyvinul typologii národních kultur, která je blíže představena v následující kapitole.

3.3 Hofstede a jeho výzkum

Geert Hofstede v roce 1980 ve svém díle *Culture's Consequences* navrhl typologii národních kultur. Šlo o kompletně nový způsob, jak nahlížet na kultury. Učinil tak na základě propracovaného výzkumu kulturně určených hodnot v 50 zemích světa a 3 mnohonárodnostních regionech. Výzkumu se zúčastnilo více než 116 tisíc zaměstnanců společnosti IBM v jejích pobočkách v různých částech světa. Tito respondenti měli většinu vlastností společných. To, co je od sebe odlišovalo, byla právě národnost, která byla předmětem zkoumání. Dají se tak považovat za téměř dokonale srovnatelné vzorky (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 28–35).

Stejně jako mnoho jiných výzkumů hodnot (viz Roe a Ester, 1999), i tento se zaměřoval zejména na hodnoty vztažené k práci. Je tomu tak pravděpodobně díky významné roli, kterou práce ve společnosti má (Kolman, 2011, s. 89). Navíc, pro výzkum probíhající v pracovním prostředí zaměstnanců by asi žádná jiná oblast nemohla být vhodnější.

Výzkumným nástrojem byl dotazník. Ten obsahoval otázky, jež měly reflektovat hodnotové orientace reprezentantů řady zemí Asie, Afriky, Ameriky a Evropy (Průcha, 2010a, s. 34). Pomocí faktorové analýzy výsledků dotazníku byly určeny 4 problémové okruhy – dimenze, k jejichž řešení volili respondenti jednotlivých zemí rozdílné přístupy. Toto členění se velmi dobře shodovalo s tím, které navrhli o dvacet let dříve Inkeles a Levinson (1954/1969). Také některé pozdější práce jiných autorů došly k závěrům, které výsledkům IBM dotazníku určitým způsobem odpovídaly. Příkladem může být Schwartz (1994), jehož publikované skóry zemí značně korelovaly se skóry z Hofstedeho výzkumu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 28–35).

Dimenze, které Hofstede určil, jsou následující: vzdálenost moci, kolektivismus vs. individualismus, feminita vs. maskulinita a vyhýbání se nejistotě. Pátá dimenze byla doplněna na základě pozdějšího Čínského dotazníku hodnot CVS (Chinese Value Survey). Je označována jako dlouhodobá vs. krátkodobá orientace. Každá dimenze má dva extrémy, ideální typy, mezi které se jednotlivé země dají zařadit podle jejich skóre vypočteného na základě výzkumu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 29–34).

Původní dotazník IBM byl později zdokonalován. Jeho vylepšené verze jsou známé jako VSM, tedy Value Survey Modules. Došlo i k mnoha replikacím původního výzkumu

IBM u jiných skupin respondentů zahrnující vždy část z původního výčtu zemí. Některé z nich Hofstedeho výsledky potvrdily, jiné méně. Relativní pozice (na stupnici mezi dvěma extrémy) většiny zemí vůči ostatním zemím zůstává vesměs stejná i po několika desítkách let (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 30–34).

Dimenze národních kultur podle Hofstedeho

Jednotlivé dimenze u každého státu mohou být měřeny pouze ve vztahu k ostatním státům. Tuto relativní pozici vyjadřují skóry, které nabývají hodnot od 0 do 100. Ačkoli se míra jednotlivých dimenzí může za dobu několika generací měnit, mění se u všech států najednou, a tak skóry zůstávají stále stejné (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 34).

Předmětem výzkumu této práce jsou státy Česká republika a Francie. Proto u následujících vysvětlení jednotlivých dimenzí bude současně uvedena pozice těchto dvou zemí podle výsledků posledního výzkumu VSM 2015.

3.3.1 Vzdálenost moci

Dimenze vzdálenost moci neboli mocenský odstup, vyjadřuje, do jaké míry lidé očekávají a akceptují nerovnosti ve společnosti. Vystihuje sociální vzdálenost mezi jedinci a autoritou z pohledu těch, kteří mají moci méně. Jako většina aspektů kultury se formuje už v raném věku v rodině. Toto programování, které v dětství jedinec získá, se později už jen velmi těžko mění. Vztah dítěte a rodiče, většinou kopíruje ve škole vztah žáka a učitele, a později se projeví i ve vztahu zaměstnance a jeho nadřízeného v zaměstnání (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 45–51).

V zemích, které figurují na straně škály s velmi **malou vzdáleností moci**, se má za to, že nerovnosti ve společnosti jsou nepřijatelné a musí se eliminovat. Děti jsou ve školách i v rodině vedeny k nezávislosti. V pracovním prostředí podřízení očekávají nadřízeného, který se nejprve poradí s nimi a na základě toho učiní rozhodnutí. Zároveň tito zaměstnanci nemají velký problém s nadřízeným cokoliv řešit ani mu odporovat (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 39–62)

Na druhé straně škály stojí národy, v jejichž společnosti jsou nerovnosti považovány za její přirozenou součást. V tomto případě se jedná o **velkou vzdálenost moci**. Děti se

v rodině i ve školách učí respektu a poslušnosti vůči autoritám. Podřízení očekávají nadřízeného, který rozhoduje sám, bez konzultace se svými zaměstnanci a dává jasně najevo svou autoritu. Podřízení si nedovolí s ním otevřeně nesouhlasit. Role podřízeného a nadřízeného zůstávají v průběhu času i v jiném prostředí vesměs neměnné (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 39–62).

Skóry jednotlivých zemí byly statisticky srovnávány s různými objektivně naměřenými daty týkajícími se společnosti a na základě toho byly zjištěny některé korelace. Příkladem může být míra korupce, která je vyšší v zemích s větší vzdáleností moci. Zároveň mezi těmito státy častěji převažují nedemokratické formy vlády, jako je např. diktatura (Hofstede, 2020). Podle umístění jednotlivých zemí na škále je patrné, že existuje i jistá spojitost mezi vzdáleností moci a používaným jazykem. Země, jejichž národ hovoří románskými jazyky, dosahovaly převážně vyššího skóre. Oproti tomu národy hovořící germánskými jazyky skórovaly s nízkými hodnotami (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 39–62).

Pozice České republiky a Francie

Česká republika podle výzkumu VSM 2015 dosáhla v dimenzi vzdálenosti moci skóre, které vyjadřuje spíše větší vzdálenosti moci (57) v porovnání s většinou západoevropských států. Podobně jako Česká republika se umístila i většina postkomunistických zemí východní Evropy (Hofstede, 2020). Poměrně velká vzdálenost moci může souviset s obecnou nedůvěrou k autoritám, která má podle Chadraby (1994) původ v komunistické minulosti zemí (Kolman et al., 2003). Jak Hofstede (2007) vysvětluje, vyšší hodnoty vzdálenosti moci se totiž mohou projevat tzv. protizávislostí podřízeného na autoritě, kdy podřízený s výrazným stavem nerovnosti není spokojen, a proto autoritu kompletně odmítá (Kolman et al., 2003).

Francie dosáhla v této dimenzi skóre vyššího než Česká republika (68). V tamních podnicích, ale i v celé společnosti působí rozsáhlá hierarchie, ve které si je každý vědom svého místa (Hofstede Insight, 2020). Jak svým výzkumem d'Iribarne (1989) dokládá, můžeme ve Francii pozorovat velmi rozmanité a emocionální vztahy zaměstnanců s jejich nadřízenými. Objevuje se úcta i opovržení (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 52). Podle Astonových studií (viz Pugh a Hickson, 1976) francouzští občané mají potřebu koncentrovat autoritu a praxe v tamních podnicích to potvrzuje. Zároveň je podle studie

kultury organizace IBM průměrný francouzský občan závislý na hierarchii a předpisech mnohem více než americký (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 215).

3.3.2 Individualismus vs. kolektivismus

Dimenze individualismus–kolektivismus vyjadřuje míru závislosti jednotlivce na skupině a jeho tendence se rozhodovat individuálně. Rozlišuje, zda se jedinec vůči okolí („oni“) vymezuje spíše jako součást vlastní skupiny („my“) nebo jako samostatná entita („já“). Jednotlivé země byly na základě Hofstedeho výzkumu seřazeny na škále, na jejímž jednom konci leží velmi silný individualismus a velmi silný kolektivismus na druhém. Vysoké skóre značí tendenci k individualismu, nízké potom tendenci ke kolektivismu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 65–94).

V **individualistické společnosti** se jedinec orientuje zejména na sebe a nejbližší rodinu. Ta je mnohdy tvořena jen rodiči a dětmi, s ostatními příbuznými často nejsou udržovány pevné vazby. Děti jsou vedeny k nezávislosti na skupině. V případě společenského přestupku, většinou zafunguje svědomí jednotlivce, který pak pociťuje vinu. Proto jsou individualistické společnosti označovány jako „společnosti viny“. Pokud jde o komunikaci, většina individualistických společností se řadí mezi kultury s nízkým komunikačním kontextem, což znamená, že se vyjadřují převážně jednoznačně, otevřeně a přímo (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 65–76).

Kolektivistické společnosti, jichž je na světě většina, upřednostňují zájem skupiny oproti zájmu jednotlivce. V rámci skupiny se všichni snaží udržovat harmonii, která je podmínkou její soudržnosti. Když jedinec poruší společenská pravidla, on i celá jeho skupina pociťuje hanbu. Tyto společnosti tak označujeme jako „společnosti hanby“. První skupinou, do které se člověk rodí, je rodina, která zahrnuje větší počet členů, mnohdy i včetně vzdálenějších příbuzných. Těm všem se jedinec cítí zavázán celý život a oni zase pečují o jeho ochranu. Vyjadřování většiny kolektivistických společností se dá označit jako vysoko-kontextová komunikace, tedy komunikace, kdy jsou informace sdělovány nepřímou, přičemž se očekává porozumění z kontextu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 65–76).

Při porovnání výsledků jednotlivých dimenzí je patrná souvislost této dimenze se vzdáleností moci. Země s větší vzdáleností moci mají sklon k většímu kolektivismu, zatímco země s menší vzdáleností moci se přibližují spíše individualismu. Významná je

také korelace s národním bohatstvím. Bohaté státy dosahují převážně vyššího skóre, jinými slovy inklinují spíše k individualismu. Naopak mezi chudými zeměmi převažuje kolektivismus (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 65–76). Většina evropských zemí se nachází na té polovině škály blíže individualismu (Hofstede, 2020).

Pozice České republiky a Francie

Česká republika podle výzkumu VSM 2015 dosáhla v dimenzi individualismus–kolektivismus poměrně vysokého skóre (58) blíže individualismu (Hofstede, 2020). Kruzela (1995) vidí spojitost tohoto faktu už s husitským hnutím, kdy sám Jan Hus prosazoval práva a povinnosti jednotlivce (Kolman et al., 2003).

Francie je výjimkou z hlediska výše popsané korelace vzdálenosti moci a kolektivismu. Setkáváme se u ní totiž s poměrně velkou vzdáleností moci (68) a zároveň silným individualismem (71) (Hofstede, 2020). Francouzské organizační principy označuje d'Arbarne (1989) jako „logiku cti“, kdy každý má v hierarchii své místo a vnímá, že on sám je tím, kdo to může ovlivnit (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 71). Velký vliv má rodina, kterou mají Francouzi tendenci velmi jasně oddělovat od pracovního života. Neosobní vztah s ústřední vládou zajišťuje jejich přízeň k ní (Hofstede insight, 2020).

Možná v souvislosti s výše popsanou výjimkou v korelaci se Francie vymyká i tím, že jako individualistická se nevyznačuje komunikací s nízkým kontextem, který u individualistických národů převažuje. Francie se podle časté vágnosti používaného jazyka řadí mezi národy vysoko-kontextové (Průcha, 2010a, s. 40).

3.3.3 Maskulinita vs. feminita

Dimenze maskulinita–feminita vyjadřuje, do jaké míry se očekává, že sociální rodové role budou odděleny. Dítě přijímá toto nastavení společnosti od matky a otce, kteří pro něj představují jeho vzory (Hofstede, 2020). Prosazování průbojnosti nebo skromnosti je jedním z hlavních protikladů, které tuto dimenzi určují. Na jednom konci škály s nejnižším skóre najdeme silně femininní společnosti, zatímco na druhém konci společnosti silně maskulinní se skóre vysokými (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 95–126).

V **maskulinních společnostech** jsou sociální rodové role zřetelně odlišeny. Od muže je očekávána soutěživost, průbojnost a síla, zatímco žena má pečovat o vztahy a kvalitu

života. Už malé děti jsou vedeny k odlišení těchto rolí a vědí tak, že chlapci nepláčou a děvčata nebojují. Práce má důležitou roli a je přirozeně upřednostňována oproti rodině. Úspěch je klíčovým prvkem života (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 95–126).

Ve **femininních společnostech** nejsou sociální rodové role jasně odděleny. Klade se důraz na skromnost, kvalitu života i vztahů, na čemž se podílejí i muži. Ženy mají stejnou autoritu a šanci na úspěch jako jejich mužští protějšci. Soutěživost není u dětí podporována, natož pak jakákoliv agrese. Konflikt je řešen vyjednáváním a kompromisem. Slabší členové společnosti nacházejí pochopení a podporu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 95–126). Zástupci takové společnosti se snaží o to, aby čas věnovaný rodině a práci byl vyrovnaný (Hofstede, 2020).

Na rozdíl od ostatních tří dimenzí z výzkumu IBM, maskulinita–feminita jako jediná nezávisí v žádném ohledu na národním bohatství země (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 99). Ve společnostech, které dosahují vyššího skóre, tedy jsou oproti ostatním více maskulinní, najdeme vyšší počet negramotných a lidí žijících pod hranicí chudoby (Hofstede, 2020). Na druhé straně země femininní věnují větší částky peněz na rozvoj chudých států (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 119).

Pozice České republiky a Francie

Česká republika podle výzkumu VSM 2015 dosáhla v této dimenzi skóre blížícího se maskulinním hodnotám (57) (Hofstede, 2020). Shoduje se to i s výsledky výzkumu Thorpa a Pavlici (1996), kde čeští manažeři sami sebe popsali jako „silné mužné jedince“² (Kolman et al., 2003).

Francie se s poměrně nízkým skóre (43) ukazuje být více femininní společnost ve srovnání s ostatními státy (Hofstede, 2020). Objevuje se tam typický francouzský „mysl pro uměřenost“, tedy schopnost pokračovat ve spolupráci i po menších konfliktech s vědomím, že spolu dvě strany nesouhlasí (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 115). Zdravotnická péče ve Francii bývá označována jako jedna z nejlepších na světě (Papanicolas a Smith, 2013). Rodiny s dětmi jsou hojně podporovány i státem (Eurostat, 2017). To vše svědčí o sklonu k femininním hodnotám.

² V originále „strong male individuals“ (Kolman et al., 2003, s. 12).

3.3.4 Vyhýbání se nejistotě

Dimenze vyhýbání se nejistotě vyjadřuje, do jaké míry společnost snáší neurčitost a nejednoznačnost. To, jak se lidé cítí v neznámých situacích a jak na ně reagují, se v různých společnostech liší. Stejně jako ostatní prvky kultury, i reakce na neznámé situace se jedinec učí od dětství v rodině a je to do jisté míry sdíleno celou společností.

Na jednom konci škály s nejvyšším skóre najdeme společnosti s velmi **silným vyhýbáním se nejistotě**. Většina neznámého představuje pro takovou společnost hrozbu, a vyvolává tak úzkost a stres. Jeden ze způsobů, jak se s tím společností vyrovnávají, je zavádění velkého množství pravidel a zákonů, které, ačkoli často nejsou důsledně dodržovány, vzbuzují pocity jistoty a jasně dané struktury. Tyto společnosti mají zároveň tendenci ke konzervatismu. Inovace jsou přijímány se silnou skepsí a zaváděny pomalu. Projevy xenofobie a rasismu nejsou vzácné. Lidé mají velkou důvěru v experty a odborníky. Studenti respektují své učitele a neodvážejí se jim odporovat (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 129–158).

Společnosti s velmi **slabým vyhýbáním se nejistotě** vnímají nejistotu jako přirozenou součást života. Stresu a úzkosti zažívají lidé v těchto společnostech mnohem méně a většinou neprojevují přehnané emoce. Vystačí si s omezeným množstvím obecných pravidel, která navíc není problém porušit, když je potřeba. Lidé odlišní vzhledově, původem či jakkoli jinak nacházejí v těchto společnostech více pochopení a tato tolerance se projevuje i v politických ideologiích (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 129–158).

Stejně jako u dimenze vzdálenosti moci, i zde nacházíme spojitost s používaným jazykem země. Státy, jejichž národy hovoří románskými jazyky dosahují poměrně vysokého skóre, tedy všechny mají tendenci k silnému vyhýbání se nejistotě. Oproti tomu čínsky mluvící země a země s početnými menšinami čínského původu mají slabé tendence k vyhýbání se nejistotě (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 157). Bylo zaznamenáno, že v průběhu času síla vyhýbání se nejistotě celosvětově osciluje. V době válek a ekonomických krizí se vyhýbání nejistotě ukázalo být silnější a v době stability má tendence klesat. Relativní pozice všech zemí ale zůstává stejná (Hofstede, 2020). Vzdálenost moci také slabě negativně koreluje s národním bohatstvím. Země se silným vyhýbáním se nejistotě jsou průměrně méně bohaté než země se slabým vyhýbáním se nejistotě (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 158).

Pozice České republiky a Francie

Česká republika se podle výzkumu VSM 2015 řadí mezi země s poměrně silným vyhýbáním se nejistotě (74). Zřejmě ne náhodou se poměrně vysoko umístila i většina východoevropských postkomunistických států (Hofstede, 2020). Lze tedy předpokládat, že socialistická minulost, kdy jediné jistoty dosahovaly jen nízké úrovně, má důsledky dodnes.

Francie se mezi ostatními zeměmi umístila vysoko (86), jakožto země se silným vyhýbáním se nejistotě, stejně jako ostatní románskými jazyky hovořící zemí v Evropě (Hofstede, 2020). Astonké studie (Pugh a Hickson, 1976), zmiňované u dimenze vzdálenosti moci, kromě potřeby koncentrace autority u francouzských občanů odhalily také potřebu uspořádat činnosti, což svědčí právě o silném vyhýbání se nejistotě. Tento francouzský model, kde dochází ke kombinaci velké vzdálenosti moci a silného vyhýbání se nejistotě se v managementu označuje jako „lidská pyramida“ (Stevens, 1970) a popisuje hierarchii podniku, kde na vrcholu stojí generální ředitel a všichni ostatní se řadí na úroveň pod ním, jsou na něm závislí a zodpovídají se mu (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 185).

3.3.5 Dlouhodobá vs. krátkodobá orientace

Dimenze krátkodobá – dlouhodobá orientace vyjadřuje, jak se společnosti staví k výzvám současnosti a budoucnosti a jaký kladou důraz na odkazy minulosti. Oproti čtyřem výše jmenovaným dimenzím, nebyla tato dimenze určena v rámci výzkumu IBM v 70. letech. Byla doplněna až později (1991) na základě výzkumu Michaela Harrise Bonda z Čínské univerzity v Hongkongu (Hofstede, 2020).

Společnosti s **dlouhodobou orientací** se zaměřují více na dlouhodobé cíle v budoucnosti, kterým jsou schopny podřizovat současný stav. K tomu jsou její členové vybaveni silnou vytrvalostí. Ta se dobře uplatňuje v podnikání, kde jsou pak schopni spořit, investovat a budovat síť kontaktů. Vytrvalost dělá také děti těchto společností výtečnými studenty, zejména v matematice. Není ale zvykem dávat své přednosti na odív. Svět se neustále mění a členům těchto společností nedělá problém se mu stále přizpůsobovat a v případě potřeby podle toho měnit i zavedené tradice (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 161–181).

Společnosti s výraznou **krátkodobou orientací** se více soustředí na minulost a současnost. Jejich cíle jsou blízké a jsou očekávány okamžité výsledky. Převažuje stabilita a klid, což příliš nepřeje podnikání. Členové těchto společností jsou hrdí na své přednosti i na svůj národ a dbají na zavedené tradice (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 161–181).

Oproti výše jmenovaným dimenzím dlouhodobá – krátkodobá orientace jako jediná koreluje s hospodářským růstem. Byl prokázán značně rychlejší ekonomický růst, pokud jde o chudé země s dlouhodobou orientací (Hofstede, 2020). Dokládá to výjimečný úspěch „asijských draků“³ v 2. polovině minulého století. Tyto země uznávají konfuciánské hodnoty, které se vyznačují právě vytrvalostí a šetrností (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 170).

Pozice České republiky a Francie

Podle původních výsledků se obě země v této dimenzi umístily nízko, tedy jako krátkodobě orientované. Francie dosáhla skóre 39 a Česká republika dokonce 13 (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 163). Výsledky výzkumu VSM 2015 ale ukazují naprosto odlišné výsledky. Řadí obě země mezi poměrně silně dlouhodobě orientované (Francie: 63, Česká republika: 70).

3.3.6 Požitkářství vs. zdrženlivost

Dimenze požitkářství–zdrženlivost byla doplněna v roce 2010 ve spolupráci s Michaelem Minkovem. Jedná se o míru volnosti uspokojování svých potřeb a vnímání subjektivního štěstí (Hofstede, 2020).

Společnosti na škále s nejvyšším skóre, tedy se silnou tendencí k **požitkářství** věří, že každý člověk má život ve svých rukou. Měli bychom toho proto využít a provádět aktivity, které nás činí šťastnými. Podstatnou roli tudíž hrají přátelé a volný čas. Svoboda slova je považována za velmi důležitou. Obecně sami sebe označují členové těchto společností jako šťastné a udržují si pozitivní přístup.

³ Jako „asijské draky“ či „tygři“ bývají označovány státy Tchaj-wan, Jižní Korea, Singapur, Hongkong a Japonsko.

Společnosti, u kterých převažuje **zdrženlivost**, mají za to, že život záleží na vnějších vlivech a sami to nemohou ovlivnit. Není možné si dopřávat jakékoli potěšení každý podle své libosti. Je třeba mít kontrolu nad svými tužbami, a proto jsou zavedeny přísné společenské normy. Svoboda slova není tak důležitá jako udržování pořádku ve společnosti. Členové těchto společností se méně často označují jako šťastní a mají tendence spíše k pesimismu (Hofstede, 2020).

Tato dimenze slabě koreluje s dimenzí dlouhodobé – krátkodobé orientace. Společnosti dlouhodobě orientované mají tendenci spíše ke zdrženlivosti a ty se silnější krátkodobou orientací inklinují k požitkářství (Hofstede, 2011). Všechny státy podle srovnávacího výzkumu více generací vykazují tendenci k rostoucímu požitkářství. Relativní pozice jednotlivých států zůstává stejná (Hofstede, 2020).

Pozice České republiky a Francie

Česká republika dosahuje v dimenzi požitkářství–zdrženlivost poměrně nízkého skóre (29), jinými slovy má sklon spíše ke zdrženlivosti. S podobnými výsledky se umístila i většina postkomunistických států východní Evropy.

Francie se nachází na středu škály mezi požitkářstvím a zdrženlivostí, se skórem 48. V kombinaci s vysokým vyhýbáním se nejistotě to nasvědčuje spíše méně uvolněnému způsobu života (Hofstede Insight, 2020).

3.4 Připomínky k Hofstedeho modelu

Hofstedeho typologie národních kultur patří bezesporu k zásadním konceptům interkulturního výzkumu. Ačkoli je založena na výsledcích výzkumu prováděného zejména v 70. letech minulého století, stále vzbuzuje zájem a je převážně uznávaným přístupem. Byla publikována nová a přepracovaná vydání původní verze knihy (*Culture's Consequences*) a byla přeložena do řady světových jazyků (Kolman, 2011, s. v). Kromě vědeckého kruhu nacházejí Hofstedeho poznatky uplatnění i v dalších oblastech, kde dochází ke střetu více kultur, jako např. v mezinárodním obchodu či managementu nadnárodních společností a stávají se součástí příruček a kurzů v rámci těchto oborů (Průcha, 2010b, s. 182).

Vůči Hofstedeho koncepci se ale objevují i některé námitky, a to z různých hledisek. Zpochybňují kromě jiného platnost jeho výsledků či metodologický postup. Dalo by se namítat, že proběhla celá řada úspěšných verifikací Hofstedeho charakteristik národních kultur. Ty ale zpravidla ověřovaly validitu jen jedné dimenze nebo jen v omezeném počtu zemí (Průcha, 2010b, s. 182).

Jedním z kritiků Hofstedeho typologie je B. McSweeney (2002), který ve svém článku s podtitulem *Triumf víry – neúspěch analýzy* zdůrazňuje, že národy, a tudíž ani jejich kultury nejsou homogenní, a proto Hofstedeho vypočtené skóry nemohou vypovídat za kulturu celých národů (Průcha, 2010b, s. 183).

Asi nepřekvapí, že se objevuje i kritika založená na zastaralosti jeho výsledků a s tím související jejich nízkou validitou. Sám Hofstede se proti tomu ohradil argumentem: „*Kulturní specifčnosti jsou zakotveny v národech po staletí a v krátkém období několika desetiletí jsou stabilní.*“ (Průcha, 2010b, s. 184). Jisté výtky vůči Hofstedeho práci má i Kolman.

Podle Kolmana (osobní sdělení 18.8.2020) existují jisté pochybnosti o reliabilitě Hofstedeho měření. Pokud jde o reliabilitu neboli spolehlivost, Disman ve své metodologické učebnici (2002) uvádí: „**Reliabilní měření** je takové měření, které nám při opakované aplikaci dává shodné výsledky, pokud se ovšem stav pozorovaného objektu nezměnil.“ (Disman, 2002, s. 62). Existuje několik způsobů, jak měřit reliabilitu. Jedna z metod zahrnuje použití Cronbachovy alfy. Ta se obvykle používá k ověření spolehlivosti měření u dotazníkových škál. Škály VSM, jež Hofstede používá, se ale liší tím, že nesrovnávají jednotlivé odpovědi respondentů, ale průměrné odpovědi příslušníků národů

(Kolman, 2007, s. 208). Jinými slovy pomocí Cronbachovy alfy můžeme v tomto případě vypočítat reliabilitu toho, jak odpovídali respondenti v jednotlivých zemích, reliabilitu v mezinárodním srovnání ale zjistit nelze (Kolman: osobní sdělení 18.8.2020). Kolman to dokládá v článku *Cross-Cultural Research and Reliability* (2007). Ze stejného důvodu se ani použití jiných metod měření spolehlivosti nejeví jako účelné (Kolman: osobní sdělení 18.8.2020).

Kolman se do velké míry zabývá výzkumem interkulturních rozdílů a v souvislosti s tím se také snaží o nalezení spolehlivé metody k jejich zkoumání. Na základě toho navrhl použití klasifikačního experimentu (viz kapitolu 4.1.1), který byl použit také v rámci této práce, která tím snad i přispěje tomuto úsilí.

3.5 Některé další teorie národních kultur

Vědecké poznání je často považováno za nezpochybnitelné a konzistentní (Kolman, 2011, s. 74). Věda ale „není o absolutní pravdě, ale o cestě k ní“, jak zdůrazňuje Kolman v doslovu knihy *Kultury a Organizace* (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 320). Bez kritiky by nemohlo dojít k posunu. Pouze vyvrácením starých a formulováním nových teorií se můžeme přiblížit pravdě. Proto je třeba kritiku přijímat a brát ji jako součást vědy (Kolman et al., 2003, s. 80–81). Ať mají Hofstedeho kritici pravdu či nikoli, Hofstedeho roztrídění národních kultur podle dimenzí představovalo v 80. letech úplně nový pohled. Po publikování jeho prvních výsledků vznikaly další teorie národních kultur založené na různých způsobech třídění. Autorem jedné z nich je Fons Trompenaars (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 35).

3.5.1 Trompenaars a jeho výzkum

Fons Trompenaars je nizozemský odborník a obchodní poradce, který se zabývá vlivem kultury zejména ve světě obchodu. Podle něho kultura představuje „způsob, jakým lidé řeší problémy“ (Trompenaars, 2012, s. 8). Problémy, které řeší celé lidstvo, rozdělil do třech skupin: vztah k lidem, vztah k času a vztah k přírodě (Nový a Schroll-Machl, 2007, s. 25). Na základě sociologických teorií a dotazníku předloženého zaměstnancům různých organizací v různých zemích světa určil sedm dimenzí (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 35).

Problémy ve vztahu k lidem se podle Trompenaarse dají rozdělit do těchto pěti dimenzí:

- universalismus vs. partikularismus,
- kolektivismus vs. individualismus,
- neutralita vs. emocionalita,
- konkrétnost vs. neurčitost,
- dosažený status vs. připisovaný status

Problémy ve vztahu k času řeší dimenze:

- orientace na minulost, přítomnost či budoucnost

Problémy ve vztahu k prostředí řeší dimenze:

- vnitřní orientace vs. vnější orientace

(Nový a Schroll-Machl, 2005, s. 24–25; Nový a Schroll-Machl, 2007, s. 25–28).

Fons Trompenaars tyto dimenze publikoval poprvé v roce 1993 ve svém díle *Riding the Waves of Culture*. Hofstede (2007) poznamenává, že v této knize ale není zmíněna žádná validizace jeho výsledků. Britští odborníci Smith a Dugan našli korelace s Hofstedeho dimenzemi individualismus–kolektivismus a vzdáleností moci. Trompenaarsův dotazník pohlíží na národní kultury podle nich jen z těchto dvou hledisek (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 35). Trompenaarsovy dimenze tak mohou být považovány za odlišný způsob třídění hodnot, z nichž vychází tyto dvě Hofstedeho dimenze (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 70).

Dimenze národních kultur podle Trompenaarse

Universalismus vs. partikularismus

Univerzalismus označuje preferování pravidel před mezilidskými vztahy. Pravidla jsou dodržována za všech okolností a vztahují se na všechny stejnou měrou. Předpokládá se existence pouze jedné pravdy a skutečnosti. Oproti tomu **partikularismus** klade důraz na okolnosti a vzájemné vztahy spíše než na zavedená pravidla. Věří, že existují různá hlediska a pohled jednoho jedince je jen relativní (Trompenaars, 2012, s. 39–63).

Česká republika se podle výsledků dotazníku Trompenaarse jeví více partikularistická než **Francie** (Trompenaars, 2012, s. 44–50). Přesto ale oba státy mohou být považovány spíše za partikularistické. Jak French et al. (2001) uvádějí, Francouzi ve srovnání s Američany pocítují téměř až povinnost pomoci tomu, kdo je jim opravdu blízký. Nedělá jim problém kvůli tomu v případě potřeby i přizpůsobit pravidla.

Tato zjištění jsou v kontrastu s výsledky výzkumu Hofstedeho. Národy obou těchto zemí mají podle něho poměrně silnou tendenci k vyhýbání se nejistotě. Zejména pak Francouzi projevují silnou potřebu předpisů a pravidel (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 215).

Kolektivismus vs. individualismus

Trompenaarsovo rozlišení kolektivismu a individualismu se výrazně neliší od toho Hofstedeho. Trompenaars se oproti Hofstedemu více zaměřuje na pracovní prostředí. Členové **kolektivisticky** zaměřených společností preferují rozhodování na základě konzultace s týmem a vedením. Samozřejmostí je společná odpovědnost. Je pro ně důležité budování vztahů a jejich následné udržování. **Individualistické národy** mají tendenci k rychlým samostatným rozhodnutím, za které pak přijímají individuální odpovědnost. Soustředí se spíše na osobní a aktuální úspěch (Trompenaars, 2012, s. 65–86).

Česká republika z Trompenaarsova výzkumu vyšla jako poměrně silně individualistická, stejně jako některé východoevropské postkomunistické státy. Podle výsledků dotazníku většina Čechů dává přednost individuální odpovědnosti (63 %) a spíše než v týmu, tu podle nich převažuje samostatná práce (88 %). **Francie** je oproti tomu podle Trompenaarsova šetření poměrně hodně kolektivistická. Nejdůležitější sejetí cítí Francouzi s rodinou (French et al., 2011). Vnímají ale také silně příslušnost ke svému národu i firmě, kde jsou zaměstnáni (Trompenaars, 2012, s. 65–71). Toto zjištění odporuje výsledkům Hofstedeho výzkumu, kde je Francie zmiňována jako silně individualistická země (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 71).

Neutralita vs. emocionalita

V národech, kde převažuje **neutralita**, se jejich členové snaží nedávat příliš najevo své pocity a myšlenky. Je oceňována rozvážnost a racionalita. U národů s tendencí k **emocionalitě** není neobvyklé spontánní vyjádření pocitů jak verbálně, tak neverbálně. Je považováno za přirozené nechat emoce volně plynout, aby se předešlo napětí (Trompenaars, 2012, s. 87–99).

Podle odpovědí respondentů je **Česká republika** více vzdálena volným projevům emocí oproti Francii. V případě rozrušení na pracovišti by dala emoce najevo větší část francouzských respondentů (70 %) než těch českých (56 %). Z evropských států je **Francie** jedna z nejvíce emocionálně zaměřených, vedle Španělska (81 %) a Itálie (67 %) (Trompenaars, 2012, s. 88).

Konkrétnost vs. neurčitost

Dimenze konkrétnost vs. neurčitost vyjadřuje, do jaké míry lidé oddělují veřejný a soukromý život. **Konkrétně** zaměřené národy navazují vztahy poměrně snadno. Často ale jen za konkrétním účelem, a tak mohou působit povrchně. Různé specifické oblasti života, včetně lidí, které v nich potkávají, se snaží udržovat odděleně. V národech, kde převažuje **neurčitost**, se prolínají různé oblasti života. Zpočátku mohou vzbuzovat pocit zdrženlivosti až upjatosti (Nový a Schroll-Machl, 2007, s. 26–27). K navázání vztahu, včetně toho obchodního, přispívá odkrytí více oblastí života. Vytváření pevného vztahu je postupný a dlouhodobý proces (Trompenaars, 2012, s. 101–124).

Zařazení **České republiky** není jednoznačné. Výsledky dotazníku Trompenaarse ukazují, že v některých ohledech je většina Čechů zaměřena spíše konkrétně, v jiných zase neurčitě. Pokud jde o **Francii**, Trompenaars ji v souvislosti s touto dimenzí zmiňuje ne jednou ve stejném kontextu společně s Japonskem. Oba státy jsou řazeny k národům s tendencí k neurčitosti, kde je v obchodním i soukromém vztahu nejprve potřeba druhého poznat do hloubky a navázat důvěru. Zároveň se obě země vyznačují komunikací s vysokým kontextem⁴ (Trompenaars, 2012, s. 110–111).

Dosažený status vs. připisovaný status

Tato dimenze rozlišuje způsob, jakým je získán status ve společnosti. Na jedné straně jsou národy, kde je společenský status jejich členů určován na základě jejich schopností a z toho vycházejících **dosažených** úspěchů (Nový a Schroll-Machl, 2005, s. 24). V jiných národech hraje roli tzv. **připisovaný status**, tedy společenský status jedince, který je dán okolnostmi jako jeho věk, pohlaví či rodina (Trompenaars, 2012, s. 125–145).

Podle většiny respondentů z **České republiky** (87 %) i **Francie** (67 %) není důležitý úspěch v případě, kdy člověk dělá to, co mu vyhovuje (Trompenaars, 2012, s. 129). Zároveň respondenti obou těchto států často odpověděly, že respekt ostatních vůči jedinci se neodvíjí od jeho rodinných poměrů (Trompenaars, 2012, s. 130) (ČR: 87 %, FR: 83 %). Můžeme z toho vyvodit, že v obou těchto národech, spíše než dosažený status, hraje roli status připisovaný, ale ne na základě statusu rodiny. V různých zemích je totiž status

⁴ K tématu vysoko/nízko-kontextové komunikace viz Individualismus vs. kolektivismus v kapitole 3.3.2.

připisovaný na základě různých aspektů (Trompenaars, 2012, s. 128–132). V České republice a Francii tedy může být např. věk či pohlaví to, podle čeho je status posuzován.

Orientace na minulost, přítomnost či budoucnost

Tyto tři časové úseky v životě mohou být pro různé národy jinak důležité. Národy orientované na **minulost** kladou důraz na původ rodiny i národa a v obchodním světě na historii podniku. Je projevována úcta a respekt ke všem starším členům společnosti. Tradice a dějiny hrají v těchto společnostech podstatnou roli. Orientace na **přítomnost** oceňuje současné činnosti a aktuální potěšení. Národy orientované na **budoucnost** podřizují současnost i minulost budoucím cílům. Hlavním tématem jsou plány, ambice a potenciál mladých (Trompenaars, 2012, s. 147–171).

Trompenaars zároveň rozlišuje následný a souběžný vztah k času:

Následné vnímání času označuje vnímání toku času jako po sobě jdoucích událostí, které nejsou vzájemně provázané. V takovém případě se očekává dodržování přesného časového rozvrhu. Při **souběžném vnímání času** se události v čase překrývají, tedy jedna má vliv na druhou. Na přesném načasování se nelpí (Trompenaars, 2012, s. 147–171).

Podle výzkumu Křečkové Kroupové (2010) má pro **Českou republiku** největší význam budoucnost a přítomnost je na druhém místě. Vzájemně se překrývají, stejně jako minulost a současnost (Křečková Kroupová, 2010). Ve **Francii** hraje nejvýznamnější roli minulost. Slouží tam jako „kontext pro chápání současnosti“ a obě pak prostupují do budoucnosti (Trompenaars, 2012, s. 161).

Vnitřní vs. vnější orientace

Někdy bývá tato dimenze nazývána jako postoj k přírodě (viz např. Nový a Schroll-Machl, 2005, s. 25). Ve skutečnosti se ale týká veškerého prostředí člověku blízkého, osobního, v kontrastu k tomu vnějšímu. Kromě přírody tedy zahrnuje i technické, ekonomické a sociální prostředí (Nový a Schroll-Machl, 2007, s. 28). **Vnitřní orientace** označuje orientaci na sebe, svou skupinu, případně organizaci. Pro tento případ je obvyklá snaha mít prostředí pod kontrolou a dosáhnout jasně definovaných cílů. **Vnější orientace** označuje zaměření na udržování vztahů s okolím, např. s partnerem, kolegou, v případě obchodu –

se zákazníkem. Zároveň obvykle zahrnuje schopnost se přizpůsobit změnám (Trompenaars, 2012, s. 173–191).

Většina **francouzských** respondentů (76 %) má za to, že mají pod kontrolou svůj osud a také poměrně velké procento (46 %) z nich se domnívá, že „*stojí za to pokusit se ovládnout některé významné přírodní síly*“ (Trompenaars, 2012, s. 175). Kontrolu nad svým osudem zvolili často i respondenti z **České republiky**. Oproti těm francouzským jich ale bylo méně (59 %) (Trompenaars, 2012, s. 174–176).

3.5.2 Schwartz a jeho výzkum

Izraelsko-americký psycholog Shalom H. Schwartz je taktéž autorem jedné z koncepcí národních kultur. Výzkumným vzorkem Schwartzova výzkumu byli vysokoškolští studenti a učitelé základních škol z více jak 50 zemí světa. Byl jim předložen výčet 56 hodnot a u každé z nich měli určit, do jaké míry je v jejich životě rozhodující (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 35). Na základě toho Shalom Schwartz navrhl tři sady hodnot:

konzervatismus–autonomie,
hierarchie–rovnostářství,
mistrovství–harmonie.

Schwartzovo rozdělení národních kultur se vyznačuje výraznými podobnostmi s Hofstedeho dimenzemi (Brunet-Thornton a Bureš, 2012) a sám Hofstede oceňuje jeho propracovanost (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 35).

Schwartz i Trompenaars se prací Hofstedeho částečně inspirovali a nebyli jediní. Žádnému z nich se ale nepovedlo postihnout rozdíly mezi kulturami tak široce a podrobně a dosáhnout v oboru takového věhlasu jako právě Hofstedemu (Kolman, 2011, s. 95).

3.6 Re prezentace

Tato práce zkoumá, do jaké míry se liší reprezentace *vzdělání* mezi oslovenými českými a francouzskými studenty v souvislosti s epidemiologickou koncepcí Sperbera (1985). Tato kapitola uvádí, co to vlastně reprezentace, jak jsou chápány některými autory a jaké druhy reprezentací rozlišují. Následně je popsáno celkové pojetí reprezentací podle Dana Sperbera a jeho epidemiologická koncepce, k jejímuž ověření tato práce přispěje doplněním databáze poznatků.

V kognitivních teoriích se má za to, že lidská mysl pracuje s reprezentacemi, které zastupují jevy a objekty vnějšího světa, jelikož s nimi mysl nemůže pracovat přímo (Kolman a Chýlová, 2019). Termín *reprezentace* pochází z latinského *re-praesento, -are*, neboli *opět-zpřítomnit* (Sedláková, 2004, s. 43).

V odborné literatuře se pojem *reprezentace* objevuje s různými přívlastky. V sociálně psychologickém pojetí, jež zastává tato práce, hovoříme zejména o reprezentacích **individuálních, kolektivních, sociálních a kulturních**. Za **individuální** reprezentace, které Sperber nazývá jako reprezentace „vnitřní“ nebo také „mentální“, označujeme reprezentace v mysli jednoho jedince (Sperber, 1985). Termín **kolektivní reprezentace** používal především Durkheim, který je tímto chtěl odlišit od reprezentací individuálních (Kolman a Chýlová, 2019). Pro odlišení od kolektivních reprezentací Durkheima zavedl Moscovici **sociální reprezentace** (Kolman a Chýlová, 2019). Označení reprezentací jako **kolektivní a sociální** jsou jinak vesměs používána jako synonyma (Moscovici a Marková, 1998) a popisují reprezentace sdílené v myslích většího počtu jedinců (Sperber, 1985). V České republice se reprezentacím věnovala Sedláková (2004). Ta definuje **sociální reprezentaci** jako „*zastoupení příslušného předmětu nebo jevu, a to i jevu mentálního, prostřednictvím symbolu, které je charakteristické pro sociálně vymezenou skupinu*“ (Sedláková, 2004, s. 43). Sperber tyto reprezentace označuje jako „vnější“ nebo také „veřejné“ (Sperber, 1985). **Kulturní reprezentace** jsou potom ty, které jsou rozšířeny mezi širší populaci a jsou v jejích myslích udržované po delší dobu, někdy i po generace (Sperber, 1985).

Od druhé poloviny dvacátého století začala být reprezentacím věnována větší pozornost díky rumunsko-francouzskému psychologovi jménem **Serge Moscovici**, který ve svém díle *La Psychanalyse* (1961) představil teorii sociálních reprezentací. Jeho práce

byla založena na výzkumu reprezentace psychoanalýzy ve francouzském komunistickém a katolickém tisku v padesátých letech minulého století (Kolman a Chýlová, 2019). Podle Moscoviciho se už rodíme do společnosti, ve které jsou reprezentace sdíleny, a my je potom s ostatními začínáme sdílet rovněž. Nové reprezentace potom vytváříme na základě těch dříve přijatých (Moscovici a Marková, 1998).

Reprezentace jsou někdy chápány jako uspořádaný soubor prvků (*cognems*), kterými mohou být informace, názory nebo postoje vztahující se k danému objektu či jevu (Lahlou a Abric, 2011). Lahlou uvádí příklad sociální reprezentace *ideální přátelské skupiny* (*ideal friendly group*), kterou můžeme chápat jako složení prvků *rovnost*, *přátelství* a *společné názory*. Zároveň ale zdůrazňuje, že tyto prvky jsou samy o sobě dosti komplexní, tedy dají se rozložit na další prvky. Jsou totiž sami sociálními reprezentacemi (Lahlou a Abric, 2011). Některé reprezentace se tedy dají rozložit na prvky více úrovní. To jen dokládá komplexnost některých reprezentací.

Opačný způsob, tedy skládání základních prvků až vznikne reprezentace vyšší úrovně, je některými odborníky považován za jeden ze způsobů osvojování pojmů. Sperber udává příklad dítěte, které si vytvoří reprezentaci pro *matku* složením prvků *rodič* a *žena*. Sám o tomto způsobu vytváření nových reprezentací ale vyjadřuje pochybnosti (Sperber, 1985).

Otázka výzkumu reprezentací

Odborníci se na mnohých aspektech reprezentací neshodnou, a tak ohledně nich ve vědě stále existuje řada nejasností (Lahlou a Abric, 2011). Jedním z důvodů může být fakt, že není možné je zkoumat přímo (Kolman a Chýlová, 2019). Jednak proto, že člověk při popisu reprezentace určité vnější skutečnosti vždy přirozeně používá znaky odkazující k jiné vnější skutečnosti (Lahlou a Abric, 2011), ale i proto, že je jedinec s ostatními lidmi sdílí v podobě slov.

Místo reprezentací tak nezbyvá než zkoumat slova. Reprezentace a význam slova ale není totéž (Kolman a Chýlová, 2019). Slova nikdy nemohou popsat realitu dostatečně. Kromě toho, některá slova mohou mít více významů a jedinci je mohou vnímat odlišně (Lahlou a Abric, 2011). Lahlou navíc upozorňuje, že jak světové jazyky, tak samotné reprezentace mohou být komplikované systémy, a tak při operování s nimi nemusí dojít k dostatečnému pochopení (Kolman a Chýlová, 2019).

Pokud jde o vzájemnou závislost jazyka a sociálních reprezentací, v odborných kruzích o tom zpravidla převládá shoda. V teorii sociálních reprezentací má komunikace důležité místo. Během procesu komunikace jsou totiž reprezentace vytvářeny a potom jsou dále sdíleny opět pomocí jazyka. Proto reprezentace a jazyk nelze zkoumat odděleně (Moscovici a Marková, 1998).

3.6.1 Sperber a jeho pojetí reprezentací

Francouzský kulturní antropolog Dan Sperber je autorem koncepce, o jejíž platnosti jsou v praktické části této práce hledány doklady. Sperber, stejně jako Malinowski, je přesvědčen, že by kulturní jevy měly být vysvětlovány a popisovány z pohledu psychologie. Sperber konkrétně zastává kognitivní psychologii. Podle něho ale samotná psychologie pro vysvětlení kulturních jevů není dostačující. Proto vyvinul epidemiologickou koncepci šíření reprezentací, která vhodně kombinuje psychologii s epidemiologií.

Jeho hypotéza je založena na předpokladu, že reprezentace se mezi lidmi šíří podobně jako virus. Představa je taková, že reprezentace určité vnější skutečnosti v mysli jedince je nějakým způsobem specifická a při komunikaci je se svými specifiky přenášena na ostatní jedince. Většina reprezentací nezůstává po předání z jedince na jedince kompletně stejná, v myslích jednotlivých lidí vykazuje menší či větší odlišnosti (Sperber, 1985).

Sperber se navíc zamýšlí nad tím, proč některé reprezentace, se kterými se setkáváme, hned zapomeneme a jiné zůstávají v naší mysli dlouho, ne-li trvale, aniž bychom chtěli. Podle něho nové pojmy, se kterými se setkáváme, přirozeně řadíme do určitých schémat podle tematické oblasti. S touto schopností tvořit a vyvíjet schémata se rodíme. Každá kultura má svůj specifický systém pojmů, které se od sebe kromě jiného liší uspořádáním pojmů. Pojmy, které jsou snadno zařazeny do schématu, tedy bez problému dojde k jejich osvojení a snadno se pamatují, označuje Sperber jako „základní pojmy“. Soubor základních pojmů se u každého jazyka může lišit, ne však výrazně. Některé pojmy ale není možné tak jednoduše zařadit a jejich osvojení trvá déle, příkladem mohou být náboženské či vědecké pojmy (Sperber, 1985).

Dále se může lišit také rozsah a rychlost šíření reprezentací. Pokud jde o rozsah šíření, existují reprezentace, které se rozšiřují jen v rámci omezených skupin lidí. Některé

reprezentace jsou oproti tomu sdíleny velkou skupinou lidí a v jejich myslích jsou často udržované i po generace. Takové reprezentace Sperber označuje jako „kulturní reprezentace“. Některé kulturní reprezentace se šíří pomalu a zůstávají v myslích lidí po dlouhou dobu. To jsou např. *tradice* udržované po několik generací. Oproti tomu *móda* je příkladem kulturní reprezentace šířící se velmi rychle. Nemá ale v myslích populace dlouhého trvání (Sperber, 1985).

Jak už bylo řečeno, většina reprezentací se v průběhu šíření mění. To, na co se Sperber a jeho epidemiologie reprezentací zaměřuje, jsou reprezentace, které zůstávají relativně stálé v myslích většího počtu jedinců, tedy kulturní reprezentace. Otázkou je, co odlišuje tyto reprezentace od těch ostatních.

Sperber vysvětluje „úspěšnost“ některých kulturních reprezentací jejich poutavou povahou. Nejvíce poutavé, a tedy takové reprezentace, které zůstávají v myslích velkého množství lidí, jsou podle něho ty, které mají blízkou souvislost s ostatními individuálními reprezentacemi jedince a zároveň ty, které nikdy nemohou být úplně pochopeny. Dokladem mohou být např. pohádky či legendy, v nichž jsou zahrnuty iracionální jevy, které odporují fyzikálním i biologickým zákonům. Většině lidem ale uvíznou v paměti. Pokud jde o orální tradici, podle Sperbera jsou všechny kulturní reprezentace snadno zapamatovatelné. Jak uvádí: „*lidská mysl je náchylná k ukládání kulturních reprezentací, stejně jako je lidský organismus náchylný k nemocem*“ (Sperber, 1985, s. 74).

Sperberovu koncepci později rozpracoval Lahlou, který k ní připojil evoluční hledisko, založené na tom, že při šíření prochází reprezentace různými obměnami. Lahlou předpokládá, že každý jedinec má možnost si vybrat variantu reprezentace, která nejlépe odpovídá pro něho nejvhodnějšímu kontextu a užití. V dané společnosti potom převládají verze, které nejlépe vyhovují většinové společnosti (Kolman a Chýlová, 2019).

3.6.2 Ověřování Sperberovy hypotézy

Ověřováním Sperberovy hypotézy se zabývali Kolman a Chýlová a svou práci shrnuli v článku s názvem *Kulturní reprezentace hodnot: Ověřování Sperberovy hypotézy* (2019). Jejich výzkum byl založen na závěrech Sperbera o tom, že kulturní reprezentace v myslích jedinců nejsou totožné. Každý příslušník společnosti totiž může přijmout určitou kulturní reprezentaci různou měrou. Jejich výzkum zároveň počítá s evolučním hlediskem, které k závěrům Sperbera připojil Lahlou. To spočívá v myšlence, že reprezentace nejsou striktně vymezeny, mohou se měnit a přizpůsobovat kontextu (Kolman a Chýlová, 2019).

Výzkum provedený v rámci této práce doplňuje databázi poznatků relevantních k tomu, čemu se věnují Kolman a Chýlová. Stejně jako v jejich šetření, byly výše zmíněné předpoklady ověřovány na základě výzkumu reprezentací, a to pomocí klasifikačního experimentu. Kolman a Chýlová ale použili jako východisko tohoto experimentu slova *peníze* a *práce*, kdežto pro výzkum popisovaný v této práci bylo použito slovo *vzdělání*.

3.7 Francie a Česká republika

Klasifikačního experimentu, který byl prováděn v rámci této práce, se účastnili vysokoškolští studenti ze dvou zemí, Francie a České republiky. Jsou to státy v mnoha ohledech odlišné, a přesto mají i hodně společného. Je evidentní, že rozlohou či počtem obyvatel jsou to země nesrovnatelné. V obou případech se ale jedná o rozvinuté země s relativně vysokou životní úrovní. Oba státy jsou také členy Evropské unie.

3.7.1 Vzájemné vztahy

Francie byla jedním ze zakládajících členů Evropského společenství uhlí a oceli, které bylo předchůdcem dnešní Evropské unie, do níž Česká republika vstoupila roku 2004. Právě díky vstupu do Evropské unie došlo k bližšímu navázání vztahů mezi těmito zeměmi v posledních desetiletích (Velvyslanectví Francie, 2013). Nejsilněji prohloubilo vztahy předsednictví Evropské unie obou zemí, kdy to české (1. pololetí 2009) následovalo po francouzském (2. pololetí 2008). Střídání předsednictví obnáší dlouhodobý proces příprav. Docházelo tak k intenzivním kontaktům a k dialogu nejen v oblasti politiky, ale i ekonomiky, vědy a kultury, což napomohlo navázání pevnější spolupráce v těchto oblastech. Po sobě následující předsednictví Evropské unie si oba státy zopakují v roce 2022 (MMR, 2020).

První vazby České republiky s Francií sahají až do dávné historie, kdy byl na počátku 14. století na českého krále korunován Jan Lucemburský, který vyrůstal na francouzském královském dvoře, stejně jako později jeho syn Karel IV., který se stal i římským císařem. O několik století později byla Francie první, kdo roku 1918 uznal nezávislost Československa, dokonce ještě před oficiálním vyhlášením. Během období, kdy bylo Česko pod socialistickým vlivem, došlo k výraznému útlumu vzájemných kontaktů obou zemí. Od konce 80. let a následného obnovení demokracie v České republice se vztahy začaly znovu obnovovat (Velvyslanectví Francie, 2013).

3.7.2 Vyznání

Ve Francii je zdůrazňován princip „*laïcité*“, přeložitelný jako sekularismus, podle kterého je státní moc oddělena od církve, a zaručuje tak svobodu vyznání a rovnost všech náboženství. Podle něho také by soukromá stránka života každého občana, kam patří i náboženství, měla být oddělena od té veřejné. Tento princip je i součástí francouzské ústavy z roku 1958, čímž vyjadřuje neutrální pozici státu vůči náboženství. Kromě náboženství je ve stejném kontextu v ústavě zdůrazňován také původ a rasa, které podle ní nehrají žádnou roli v rovnosti občanů tohoto státu (Šťastný et al., 2017, s. 29–30). V souvislosti s tímto přístupem je už od roku 1872 ve Francii podle zákona zakázáno sbírat jakákoli data o vyznání a etnickém původu obyvatel. Z toho důvodu nejsou k dispozici žádné statistiky tohoto zaměření. Jsou ale zveřejňovány určité odhady.

Pokud jde o náboženské vyznání, ve Francii podle odhadů z roku 2015 výrazně převažuje křesťanství (63–66 %), zejména církev římskokatolická. Nezanedbatelná menšina obyvatel vyznává islám (7–9 %) a ostatní náboženství tvoří relativně malý podíl (0,5–1 %). Přibližně jedna čtvrtina obyvatel se nehlásí k žádnému náboženství (23–28 %) (CIA, 2020). Jedná se ale pouze o odhadovaná čísla. Údaje z jiných zdrojů se mohou lišit.

Česká republika rovněž zaručuje svobodu a práva všem bez rozdílu náboženství i rasy podle Listiny základních práv a svobod (PSP, 1992). Zjišťování těchto údajů ale na rozdíl od Francie není zakázané. V rámci posledního sčítání lidu v České republice z roku 2011 většina české populace zvolila na otázku jejich víry možnost „bez vyznání“ (34,5 %) nebo na tuto otázku neodpověděla (44,7 %). Ze všech náboženských vyznání získala největší podíl církev římskokatolická (10,5 %) (Růžičková a Šídlo, 2015).

3.7.3 Složení obyvatelstva

Pokud jde o národnostní složení obyvatelstva, podle údajů z roku 2019 kolem 2 % obyvatel Francie i České republiky tvoří občané jiných zemí Evropské unie. Ve Francii je ale vyšší podíl občanů zemí mimo Evropskou unii, a to 5,1 %. V České republice je to 3,1 % (INSEE, 2020a).

V případě Francie se jedná o cizince přicházející nejčastěji z afrických zemí Maghrebu, zejména Maroka, Alžírsko či Tunisko, které bývaly francouzskými koloniemi a francouzština je tam stále velmi rozšířený jazyk. Největší část přistěhovalců z Evropy

tvorí občané narození v Portugalsku (INSEE, 2020b). Francie zároveň patří k zemím s největším počtem nových žadatelů o azyl v Evropě (v roce 2019 to bylo 151 070 žadatelů). I když počet žadatelů v České republice v posledních letech stoupá, jedná se o relativně nízká čísla (v roce 2019 to bylo 1915) (Eurostat, 2020a).

Podle již zmíněného sčítání lidu z roku 2011 se v České republice vedle většinové české národnosti (64,3 %) obyvatelé hlásili také k národnosti moravské (5 %) a slovenské (1,4 %). Německou, polskou, maďarskou, ukrajinskou, ruskou nebo vietnamskou označilo jako svou národnost ve stejném sčítání u každé 0–0,5 % populace České republiky (ČSÚ, 2014).

Ačkoli vedení Francie zdůrazňuje náboženskou neutrálnost a otevřenost nově příchozím z ostatních států, objevuje se kritika silné asimilace s většinovou francouzskou společností, kterou po přistěhovalcích tento stát požaduje. Jsou prosazovány společně sdílené hodnoty Francouzské republiky; osvojení jazyka a začlenění do francouzské společnosti je samozřejmostí. Stejně tak opatření, které má podporovat náboženskou neutralitu – zákaz nošení jakýchkoli náboženských symbolů na veřejnosti je často kritizován jako omezování náboženské svobody (Angeliki a Arvanitis, 2019).

Jak už bylo řečeno, státy mnohdy nejsou národnostně homogenní. To platí i o Francii a České republice, ačkoli u každé v jiné míře. Francie je už od historie křížovatkou mnoha národností, a kulturní diverzita je tam proto vysoká. Výzkum v rámci této práce byl ale zaměřen na studenty české a francouzské národnosti. Východiskem pro klasifikační experiment bylo *vzdělání*. Pro lepší představu jsou v následující kapitole uvedeny některé základní informace o vzdělávacím systému ve Francii a stavu vzdělání ve Francii i České republice.

3.7.4 Vzdělání

Podle francouzské ústavy má být vzdělání ve Francii přístupné všem bez rozdílu. Je povinné od 6 do 16 let věku dítěte, což platí i pro všechny zahraniční přistěhovalce a podle zákona dokonce i v případě, že rodič je se svým dítětem v zemi nelegálně. Jelikož je vzdělání povinné pro všechny, je také od 3 let věku dítěte kompletně zdarma. Rodiče nemusí platit dítěti školné ani jakékoli učební pomůcky (Šťastný et al., 2017, s. 52, 146).

Francie je stát centralizovaný v mnoha ohledech. I přes dlouholeté snahy decentralizace hraje i ve vzdělávání výraznou hlavní úlohu stát. S centralizací souvisí i vysoká míra standardizace. Kromě toho, že stát hradí více jak 80 % nákladů na vzdělávání, definuje také obsah závěrečných zkoušek, jednotné učební osnovy všech úrovní vzdělávání a zároveň řídí zaměstnávání učitelů (Šťastný et al., 2017, s. 35–50).

Školy a učitelé ve Francii mají kromě vzdělání předávat také důležité hodnoty celého státu, které jsou i součástí ústavy. Projevuje se tak silný důraz na demokratické a morální hodnoty, především na *laïcité* (náboženská neutralita), pro jehož výuku jsou učitelé speciálně vyškoleni (Šťastný et al., 2017, s. 45–48). Stejně jako ostatní instituce, i školy mají zakázáno prezentovat jakékoli náboženské symboly a ani žáci je nesmí na sobě nosit. Náboženství ale zůstává součástí výuky, a to z objektivního hlediska. Vyučuje se o všech náboženstvích, zejména o jejich historii a jejich vzájemném ovlivňování (Šťastný et al., 2017, s. 53–56).

Povinnost, bezplatnost, rovnost, svoboda a *laïcité* jsou součástí tzv. Velkých principů, které už v roce 1882 prosadil Jules Ferry (1882) a celé francouzské školství je na nich dodnes postaveno (Šťastný et al., 2017, s. 52).

Povinné stupně vzdělání ve Francii

Školní docházka ve Francii, stejně jako v České republice, je povinná od 6. roku věku dítěte. Zahrnuje tři etapy vzdělávání: *école élémentaire*, *collège* a *lycée*. Přestože mateřská škola je pro děti nepovinná, v naprosté většině případů je v období od 3 do 6 let věku dítěte využívána. Je totiž chápána jako důležitá součást systému vzdělávání (Šťastný et al., 2017, s. 68). Po mateřské škole následuje 5 let na elementární škole neboli *école élémentaire* (pro děti od 6 do 11 let). Poslední rok na této škole skládají děti test získaných znalostí, který ale není podmínkou postupu do dalšího stupně vzdělávání.

Všichni žáci poté automaticky nastupují na tzv. *collège*. Tento stupeň školy je někdy nesprávně překládán jako druh francouzské střední školy. Jedná se ale o úroveň přirovnatelnou k druhému stupni základní školy v České republice. Žáci tam dochází další 4 roky (ve věku 11 až 15 let). Až do tohoto stupně je obsah výuky pro všechny žáky stejný. Zajímavostí může být, že ročníky jsou na školách tohoto stupně označovány sestupně, tedy začínají šestým a končí třetím ročníkem. Na konci studia *collège* absolvují všichni žáci závěrečnou

zkoušku, jejíž splnění dokládá tzv. *diplôme national du brevet* (DNB). Tento diplom ale nehraje roli v přijetí do dalšího stupně vzdělávání (Šťastný et al., 2017, s. 71–72).

Dále všichni studenti povinně pokračují na *lycée*, které by se dalo přirovnat k české střední škole. Obvykle ho studenti studují 3 roky, povinný je ale jen první ročník (Ministère de l'Education, 2020, s. 13). Až v rámci tohoto stupně vzdělávání mají ve Francii studenti možnost si vybrat mezi několika zaměřeními, a to buď všeobecné, odborné nebo profesní. Na všeobecných a odborných *lycée* tento výběr probíhá až po společném prvním ročníku. Každý typ nabízí ještě další bližší zaměření jako literární, sociálně-ekonomické či přírodovědné v rámci všeobecného *lycée* nebo např. management, design, hudba či hotelnictví na odborném *lycée* (Šťastný et al., 2017, s. 72–75). Většina francouzských středoškolských studentů si volí všeobecné zaměření (60 %). Česká republika má oproti tomu v rámci vyššího sekundárního stupně vzdělávání nejnižší poměr středoškolských studentů se všeobecným zaměřením (28 %), tedy studentů gymnázia, v Evropě (Ministère de l'Education, 2020, s. 24–25).

Po úspěšném dokončení tříletého studia *lycée* student ve Francii získává tzv. *baccalauréat*. Je to obdoba české maturity a je taktéž podmínkou pro přijetí do vyššího stupně vzdělávání. K přijetí na vysokou školu je ovšem v některých případech možné se namísto maturity prokázat tzv. validací vzdělání získaného ze zkušenosti (*validation d'acquis de l'expérience*), jejíž podmínkou jsou minimálně 3 roky vykonávané pracovní činnosti a je také nutné prokázání schopností v dané činnosti před komisí (Šťastný et al., 2017, s. 78–79). Výrazná většina francouzských studentů v rámci vyššího sekundárního stupně vzdělávání studuje maturitní obory (v roce 2015 to bylo 95 %) (Šťastný et al., 2017, s. 79). V České republice ve školním roce 2015/2016 studovalo maturitní obory 77 % všech středoškoláků⁵ (MŠMT, 2020).

Vysokoškolské vzdělání ve Francii

Přijetí na většinu veřejných vysokých škol ve Francii není podmíněno přijímacím řízením, což následně způsobuje problémy v mnoha ohledech jak pro samotné vysokoškolské instituce, tak i pro celou francouzskou společnost, která je překvalifikovaná a hodnota univerzitního vzdělání tak klesá (Šťastný et al., 2017, s. 76–80). Vyšší podíl francouzských

⁵ Ve školním roce 2019/2020 to bylo 78 % všech středoškolských studentů (výpočet bez studentů nástavbového studia).

vysokoškolských absolventů dokládají i statistiky z roku 2019, podle kterých 47,5 % francouzské populace ve věku 30 až 34 let bylo držitelem vysokoškolského diplomu. Průměr zemí Evropské unie byl ve stejném roce 41,6 % a v České republice to bylo 35,1 % (Eurostat, 2020b).

Většina vysokých škol ve Francii je koncipovaná do 3 vzdělávacích stupňů (stejně jako v České republice), a to bakalářského, magisterského a doktorského. Alternativou univerzit jsou tzv. *Grande École* zaměřené zejména na vědu a techniku. Jsou charakteristické tím, že na rozdíl od univerzit zahrnují náročný přijímací proces, jemuž předchází dvouletý přípravný, sám o sobě vysoce selektivní, kurz a jejich studium trvá 4–5 let (Eurydice, 2020).

Je evidentní, že Francie má propracovaný systém vzdělávání, na které klade velký důraz. V rámci výuky jsou předávány i základní principy Francouzské republiky, které mají už malé děti vést k nevyhraněnosti, naučit je toleranci, a tak pomoci různorodou společnost sjednocovat – nejlépe přijetím hodnot většinové francouzské společnosti. Je otázkou, jestli je tato cesta správná, případně jaká by byla správnější. Převážná část francouzských studentů volí pro studium na střední škole všeobecné vzdělání s maturitou a dále velká část z nich pokračuje na univerzitu. To způsobuje, že vysokoškolský diplom ztrácí svou hodnotu na trhu práce. Podobné tendence ostatně pomalu začínáme pozorovat i v České republice.

4 Vlastní práce

4.1 Informace o výzkumu

V této kapitole jsou popsány základní informace o výzkumu, včetně popisu použité metody, která v interkulturním výzkumu není zcela běžná. Je také popsán výzkumný vzorek, sběr dat i komplikace při něm nastalé. Představeny jsou i hypotézy a je vysvětleno, jak byla data zpracována.

4.1.1 Klasifikační experiment

K ověření Sperberova předpokladu o šíření reprezentací byl v této práci použit klasifikační experiment. Tato metoda byla navržena v druhé polovině minulého století Georgem A. Millerem (1969), který byl průkopníkem strojového překladu a zabýval se významy slov. Právě k měření jejich podobnosti Miller tuto metodu používal. Klasifikační experiment spočívá v rozřazování slov do skupin podle vnímané blízkosti jejich významu. Jeho výhodou je to, že zkoumané subjekty nevypovídají samy o sobě, tudíž nemohou výsledky záměrně ovlivnit (Kolman a Chýlová, 2019).

Kolman přišel s myšlenkou využít funkce klasifikačního experimentu měřit rozdíly významů slov k výzkumu interkulturních rozdílů. V jeho práci s Chýlovou (2019) byla tato metoda poprvé použita ke studiu reprezentací. Jak už bylo řečeno, jediná možnost, jak reprezentace zkoumat, je prostřednictvím slov, a proto se tato metoda jeví jako vhodná volba. Klasifikační experiment byl ke studiu reprezentací použit i ve výzkumu, jež byl jádrem této práce. Jedním z cílů bylo ověřit použitelnost této metody jakožto spolehlivého nástroje k měření rozdílů mezi kulturami.

4.1.2 Téma výzkumu

Pro výzkum bylo zvoleno téma „vzdělání“, a to z toho důvodu, že je autorce i všem účastníkům experimentu blízké, jelikož se s ním a jeho asociacemi jakožto studenti denně setkáváme. Záměrem také bylo, aby slovo ve studentech neasociovalo něco příliš

komplikovaného, příliš abstraktního, což by mohlo vést k odlišnému chápání jednotlivými studenty a zpracování dat by tím bylo problematictější.

Výzkum by měl odhalit, do jaké míry se liší reprezentace *vzdělání* v myslích francouzských a českých studentů. V rámci toho byly navrženy tyto hypotézy, jejichž platnost se výzkum snaží ověřit:

H₀ – Francouzští studenti chápou vzdělání stejně jako čeští studenti, protože ve zjištěních z výzkumu se slovo *vzdělání* u obou národnostních skupin váže ke stejným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu.

H₁ – Francouzští studenti chápou vzdělání jinak než čeští studenti, protože ve zjištěních z výzkumu se slovo *vzdělání* u obou národnostních skupin váže k odlišným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu.

H₂ – Francouzští studenti chápou vzdělání podobně jako čeští studenti, protože ve zjištěních z výzkumu se slovo *vzdělání* u obou národnostních skupin bezprostředně váže ke stejným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu. Přitom lze vysledovat určité rozdíly v chápání vzdělání mezi oběma skupinami, a to přihlédneme-li k celkovým výsledkům shlukování u obou skupin.

4.1.3 Vlastní sběr dat

Před provedením klasifikačního experimentu bylo nejprve třeba získat slova, která v něm budou použita. Bylo proto osloveno 15 studentů prezenčního studia Provozně ekonomické fakulty ČZU, kteří měli napsat slova, která se jim volnými asociacemi vybaví ke slovu *vzdělání*. Ze všech slov jich potom bylo vybráno 39, které studenti nejčastěji zvolili. Tato slova společně se slovem *vzdělání* byla potom použita pro klasifikační experiment. Všechna 40 slov můžeme vidět v tabulce 1.

Tabulka 1: Soubor slov použitých v klasifikačním experimentu

1	výdaje	11	čas	21	akademický titul	31	nadhled
2	status	12	práce	22	dřina	32	cestování
3	nezbytnost	13	zkušenosti	23	samouk	33	trpělivost
4	univerzita	14	informace	24	mládí	34	učitel
5	test	15	budoucnost	25	pokrok	35	student
6	vědomosti	16	stres	26	inteligence	36	podpora
7	hodnota	17	očekávání	27	cíl	37	přátelé
8	vzdělání	18	předsudky	28	poslání	38	úspěch
9	snaha	19	praxe	29	naděje	39	nadání
10	peníze	20	instituce	30	píle	40	povinnost

Zdroj: Studenti ČZU, 2019

Slova získaná volnými asociacemi od studentů byla vytištěna po jednom na papírové kartičky, kde bylo každé označeno číslem k pozdějšímu přehlednému zpracování, jak můžeme vidět v tabulce 1. Každá kartička byla také doplněna opisem významu konkrétního slova, aby se minimalizovalo jeho nesprávné pochopení.⁶ Každý účastník experimentu byl potom požádán, aby 40 slov na kartičkách rozřídil do skupin podle blízkosti významu, jaký mezi nimi sám vnímá.

Každému bylo zdůrazněno, že záleží jen na jeho uvážení, kolik skupin vytvoří a jak obsáhlé skupiny budou. Všichni účastníci experimentu byli také požádáni o vyplnění stručného formuláře, kde uvedli svůj věk, pohlaví a příslušnost k národu, do kterého sami

⁶ Použitá slova včetně opisu významu a kódování jsou k nalezení v Příloze 1.

sebe řadí nezávisle na jejich státním občanství. Ještě před tím každý potvrdil informovaný souhlas s využitím dat a publikováním výsledků a byl také obeznámen s tím, že jeho účast na experimentu je dobrovolná. Skupiny slov, tak jak je každý účastník experimentu rozřídil, byly zaznamenány pomocí čísel, kterými byla jednotlivá slova označena, a tím připraveny k dalšímu zpracování.

Sběr francouzských dat probíhal během měsíce října a listopadu 2019 formou osobních setkání na fakultě IAE⁷ Université de Grenoble Alpes ve Francii, kde byly účastníkům experimentu vyloženy instrukce ohledně klasifikačního experimentu a předloženy kartičky se slovy k rozřazení do skupin. Ještě předtím byl ale soubor čtyřiceti českých slov předán k překladu do francouzštiny české překladatelce. Poté byl požádán o zpětný překlad zpět do češtiny rodilý Čech žijící ve Francii mnoho let. Tento proces měl zajistit co nejdokonalejší překlad, bez kterého by srovnávání dvou souborů dat nemuselo být plně validní. Po drobných úpravách a konzultaci s oběma překladateli vznikl soubor slov ve francouzštině (viz příloha 2), která významem odpovídají souboru českých slov získaných od studentů asociací ke slovu *vzdělání*.

Sběr dat od českých studentů Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity byl bohužel v době letního semestru 2020 narušen koronavirovou pandemií, která znemožnila zorganizování osobních setkání. Proto bylo třeba přistoupit k alternativnímu plánu, tedy provedení výzkumu v počítačové podobě. Je evidentní, že odlišný způsob použití výzkumné metody může mít vliv na konečný výsledek a závěry celého výzkumu. Bylo ale učiněno všechno proto, aby se tento vliv minimalizoval. Pro počítačovou verzi klasifikačního experimentu byl vybrán tabulkový editor MS Excel, jednak kvůli jeho dostupnosti všem studentům ČZU a zároveň kvůli jednoduchosti jeho ovládání. Namísto papírových kartiček tak český účastník experimentu pracoval s buňkami Excelu, které obsahovaly slova a doplňující opisy jejich významu. Třídění do skupin probíhalo tak, že byly stejnou barvou obarvovány ty buňky Excelu, které obsahují slova, jejichž význam účastník experimentu vnímá jako blízký. Každá skupina slov tak byla obarvena jinou barvou. Počet použitých barev tedy odpovídal počtu skupin, do kterých účastník experimentu 40 slov rozřadil.

⁷ Celý název fakulty je *Institut d'Administration des Entreprises*, tedy Fakulta podnikového managementu.

4.1.4 Vzorek

Pokud jde o výzkumný vzorek, sestával ze dvou relativně homogenních souborů francouzských a českých vysokoškolských studentů. Tento vzorek byl vybrán na základě dostupnosti (Vojtíšek, 2012, s. 21). Z toho důvodu se liší poměr mužů a žen v českém i francouzském souboru. Český soubor se skládal z 19 žen a 21 mužů, kdežto ten francouzský tvořilo 15 žen a 25 mužů. Protože ale výzkum nebyl primárně zaměřen na porovnání výsledků podle pohlaví, nemělo by to zásadně ovlivnit závěry. Soubor francouzských studentů byl osloven v průběhu zahraničního studia autorky na univerzitě ve francouzském Grenoblu. Pro sběr českých dat byli osloveni studenti Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity. Oba soubory zkoumaných subjektů byly tvořeny čtyřiceti studenty prezenčního studia oborů zaměřených na management a ekonomii. V obou případech se jednalo o muže i ženy ve věkovém rozmezí 20–26 let. Zkoumané soubory studentů se tedy ve většině základních aspektů shodovaly. Dalo by se říct, že se lišily pouze v příslušnosti k národu. Mohou být tedy považovány za **srovnatelné vzorky** (Kolman, 2011, s. 86).

Zastáncem srovnatelných vzorků je i Geert Hofstede, který pro svůj výzkum sám použil srovnatelné vzorky, které byly tvořeny zaměstnanci společnosti IBM (Hofstede a Hofstede, 2007, s. 28). Jak Kolman (2011, s. 86) poznamenává, pro interkulturní výzkumy se využívají vzorky srovnatelné nebo reprezentativní. Získat dva soubory subjektů reprezentující charakteristiky populace jednoho ze dvou zkoumaných národů se pro tento výzkum nejevilo jako reálné, a proto byly použity vzorky srovnatelné. Výsledky a závěry popsané v následující kapitole tedy nemůžeme s naprostou jistotou zobecňovat na celý národ, ať francouzský či český. Je třeba mít na paměti, že výzkum byl založen na poměrně malém vzorku reprezentujícím zejména současnou generaci vysokoškolských studentů ve Francii a České republice. I tak nám ale výsledky mohou napovědět, v čem se zástupci těchto dvou národů mohou lišit nebo co mají společného.

Podle některých odborníků může být použití vzorku studentů v interkulturním výzkumu problematické. „Kultura mladých“ může totiž údajně u těchto účastníků výzkumu potlačit jejich kulturní charakteristiky, na něž je srovnávací interkulturní výzkum zaměřen. Na druhou stranu, právě studium západního typu může být vhodným homogenizačním faktorem, což je podmínka použití srovnatelných vzorků, jak zmiňuje Kolman (2011, s. 87).

Pokud jde o zařazení do kulturní jednotky, každý účastník experimentu měl možnost ve stručném dodatkovém formuláři sám podle svého uvážení uvést svou příslušnost k národu, nezávisle na jeho státním občanství. Bylo totiž vzato v úvahu, že státy nejsou národnostně homogenní (Kolman, 2011, s. 86), a tak oficiální státní občanství nemusí odpovídat národu, kterého se subjekt cítí být součástí. Pouze data těch účastníků, kteří uvedli příslušnost k českému nebo francouzskému národu, byla použita k dalšímu zpracování.

4.1.5 Zpracování dat

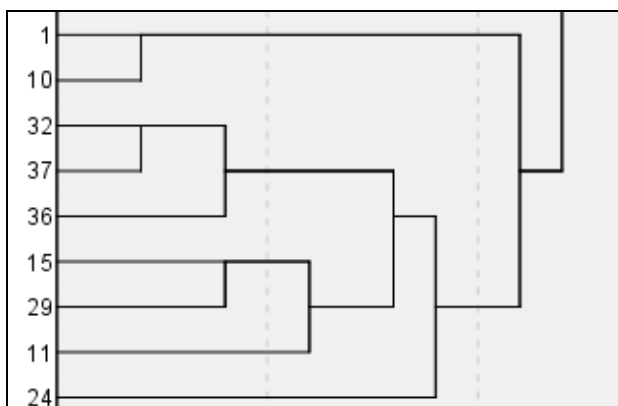
Data získaná v klasifikačním experimentu od českých a francouzských studentů byla zaznamenána pomocí čísel, kterým bylo označeno každé ze čtyřiceti slov. V MS Excelu byly aplikací makra vytvořeny matice roztríděných slov každého účastníka experimentu. Bylo tak uloženo 40 sešitů Excelu pro oba soubory, celkem tedy 80. Následně bylo sečteno zvlášť všech 40 matic českého a 40 matic francouzského souboru.⁸ Vznikly tak dva sešity Excelu, jeden český, druhý francouzský.

Dále bylo přistoupeno k použití statistických metod. Sečtené matice s českými a francouzskými daty byly zpracovány pomocí hierarchické analýzy shlukování, stejně jako to udělal Miller (Kolman a Chýlová, 2019). Na rozdíl od jeho výzkumu byl ale v rámci této práce ke zpracování dat touto statistickou metodou použit software IBM SPSS Statistics, který umožňuje provádět nejrůznější pokročilé statistické analýzy.

Metoda hierarchické analýzy shlukování odhaluje proměnné, které navzájem mají něco společného a sdružuje je do skupin. To se děje na několika úrovních, tedy hierarchicky. Lepší porozumění zajišťuje grafické znázornění této metody formou binárního stromu neboli dendrogramu (Kučera, 2020). Obrázek 1 slouží jako ukázka. Jedná se o výřez z dendrogramu, jenž vznikl zmíněnou hierarchickou analýzou dat získaných klasifikačním experimentem od francouzských studentů a jehož kompletní podoba je přiložena k této práci (viz příloha 4).

⁸ Sečtení matic proběhlo pomocí vzorce $\text{suma}(\text{List1}:\text{List40!A1})$.

Obrázek 1: Výřez části dendrogramu

Zdroj: Autorkou zpracovaná data

V levé části obrázku 1 jsou zobrazena čísla, která v případě tohoto výzkumu zastupují jednotlivá slova, jež byla účastníky experimentu tříděna. Na každé úrovni dendrogramu jsou tato čísla spojována do skupin podle nejvyšší podobnosti. Každá další úroveň tyto skupiny zahrne do skupin vyšší úrovně. Délku svislých úseček dendrogramu můžeme chápat jako sémantickou vzdálenost, která byla slovům, jež úsečka spojuje, přiřazena účastníky experimentu. Jinými slovy, čím menší je vzdálenost dvou čísel na ose dendrogramu, tím častěji byla slova označená těmito čísly spojována do jedné skupiny. Současně musí být bráno v úvahu větvení dendrogramu a shluky, které větvením vznikají. Tímto způsobem se dají rozlišit skupiny slov, která byla účastníky experimentu spojována nejčastěji.

4.2 Výsledky výzkumu

4.2.1 Výsledky interpretované z dendrogramů

V této kapitole budou interpretovány výsledky vyplývající ze dvou dendrogramů získaných hierarchickou analýzou shlukování. Tyto dendrogramy vyjadřují, jakým způsobem byla v klasifikačním experimentu tříděna slova českými a francouzskými studenty a jsou k prohlédnutí v příloze (viz příloha 3 a 4). Ačkoli jsou oba dendrogramy poměrně komplexní obrazce, mohou na první pohled vykazovat podobné tendence. K lepšímu porozumění je ale třeba se zaměřit na jejich jednotlivé části detailněji. Slova použítá v klasifikačním experimentu jsou kódována čísly, jimiž je označena i hlavní osa dendrogramu. Jak už bylo řečeno, to, jaká slova k sobě spojovali účastníci experimentu nejčastěji, může být posouzeno podle pozice příslušných čísel na ose a způsobu větvení dendrogramu.

Slovo vzdělání

Jako východisko pro tento výzkum bylo použito slovo *vzdělání*, které je kódováno číslem 8. Z obou dendrogramů je patrné, že slovo *vzdělání* (č. 8) bylo ve výzkumu českými i francouzskými studenty spojováno velmi často s několika stejnými slovy. Jsou to slova *univerzita* (č. 4), *učitel* (č. 34), *akademický titul* (č. 21), *instituce* (č. 20), *student* (č. 35) a *test* (č. 5). Tato slova tak tvoří nejvíce početnou a konzistentní skupinu, která byla tříděním slov opakovaně a nejčastěji vytvářena, a to navíc v obou souborech vzorku. Lišila se ale frekvence spojování slov v rámci této skupiny:

V dendrogramu s francouzskými daty je nejbližší ke slovu *vzdělání* slovo *akademický titul* a *univerzita*, kdežto v dendrogramu s českými daty jsou slovu *vzdělání* nejbližší slova *univerzita*, *učitel* a *student*. Znamená to, že frekvence přiřazování těchto slov ke slovu *vzdělání* byla velmi vysoká.

Oslovení francouzští studenti se slovem *vzdělání* spojovali slovo *akademický titul* tak často možná proto, že je pro ně v rámci procesu vzdělání podstatnější konečný oficiálně potvrzený stav, ke kterému v rámci svého vzdělání na univerzitě směřují. Může to mít souvislost s potřebou hierarchie, předpisů a poměrně vysokou vzdáleností moci naměřenou v rámci Hofstedeho výzkumu u francouzských respondentů (viz kapitolu 3.3.1).

Akademický titul možná představuje cíl dostat se v hierarchii společnosti, tedy v rámci zmiňované „lidské pyramidy“, výš.

Obě skupiny oslovených vysokoškolských studentů velmi často spojovaly slovo *vzdělání* s názvem instituce, která ho v jejich případě poskytuje. (Jiný název instituce poskytující vzdělání se ve výčtu slov získaných volnými asociacemi v první fázi výzkumu nevyskytoval.)

Oslovení čeští studenti si kromě toho se slovem *vzdělání* asociovali především osobu, která vzdělání předává a komu ho předává. Při porovnání obou dendrogramů je patrné, že čeští studenti navíc přiřazovali ke slovu *vzdělání* častěji než ti francouzští slovo *test* (č.5).

Velmi časté spojení se slovem *akademický titul* a *univerzita* naznačuje, že francouzští studenti si možná více než ti čeští asociovali vzdělání s prostředím univerzity. Čeští studenti volili nejčastěji obecnější reprezentace související se všemi stupni vzdělání. Spojení reprezentace vzdělání primárně s univerzitou a akademickým titulem odpovídá faktu, že ve Francii je míra účasti ve vysokoškolském vzdělání poměrně vysoká, čímž dochází k tomu, že francouzská společnost je překvalifikovaná (viz kapitolu 3.7.4).

Dosud zmíněných šest slov, *univerzita* (č. 4) a *učitel* (č. 34), *akademický titul* (č. 21), *instituce* (č. 20), *student* (č. 35) a *test* (č. 5), se v obou dendrogramech nachází v těsné blízkosti slova *vzdělání*. Jinými slovy francouzští i čeští studenti je se slovem *vzdělání* spojovali velmi často, mnohem častěji než všechna ostatní slova. Nedá se tedy říct, že by obě skupiny studentů spojovaly slovo *vzdělání* s odlišnými slovy. Může být tedy zamítnuta hypotéza H_1 , která zní:

Francouzští studenti chápou vzdělání jinak než čeští studenti, protože ve zjištěných z výzkumu se slovo *vzdělání* u obou národnostních skupin váže k odlišným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu.

Na druhou stranu, i když se jednalo o stejná slova, která byla na obou dendrogramech se slovem *vzdělání* nejčastěji spojována, liší se frekvence, s jakou tato slova čeští a francouzští účastníci experimentu spojovali. Můžeme to pozorovat na větvení obou dendrogramů, které u slova *vzdělání* (č. 8) není zcela identické. Navíc, kromě dosud zmíněných, bylo slovo *vzdělání* v obou případech spojováno i s dalšími slovy, i když výrazně méně. I tam ale nacházíme některé větší i menší odlišnosti mezi oběma

zkoumanými soubory. Z navržených hypotéz tak výsledkům nejlépe odpovídá hypotéza H₂, která zní:

Francouzští studenti chápou vzdělání podobně jako čeští studenti, protože ve zjištěních z výzkumu se slovo *vzdělání* u obou národnostních skupin bezprostředně váže ke stejným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu. Přitom lze vysledovat určité rozdíly v chápání vzdělání; mezi oběma skupinami, a to přihlédneme-li k celkovým výsledkům shlukování u obou skupin.

Ostatní, dosud nezmíněná slova použitá v klasifikačním experimentu byla ke slovu vzdělání a dalším slovům přiřazována různě často. Jak postupovali čeští a francouzští studenti při jejich spojování, je uvedeno v následující části.

Slova vědomosti a informace

Zajímavou odlišností pozorovatelnou v získaných datech může být fakt, že se slovem *vzdělání* a ostatními výše zmíněnými slovy spojovali čeští účastníci experimentu často také slova *vědomosti* (č. 6) a *informace* (č. 14), přičemž je spojovali poměrně často i k sobě navzájem.

Oproti tomu francouzští studenti tato dvě slova se slovem *vzdělání* spojovali méně často. Z dendrogramu, který vychází z francouzských dat, je patrné, že tito studenti slovo *vědomosti* přiřazovali velmi často ke slovům *intelligence* (č. 26) a *samouk* (č. 23) a slovo *informace* spojovali často se slovy *píle* (č. 30) a *snaha* (č. 9).

Dá se z toho usuzovat, že zatímco oslovení francouzští studenti vnímají se vzděláním silně spojený akademický titul, oslovení čeští studenti možná více než ti francouzští vnímají vzdělání jako proces spojený se získáváním vědomostí a informací. Nelze však s jistotou tvrdit, že francouzští a čeští studenti nahlíží na vzdělání velmi odlišně. Je třeba brát v úvahu, že na to, jak oslovení studenti postupovali v klasifikačním experimentu, mohly mít vliv vnější okolnosti v době jeho provádění. Tyto vlivy nám buď při interpretaci výsledků zůstávají neznámé nebo se podaří alespoň částečně odhadnout jejich původ, jako je tomu například u následujících slov.

Slova *snaha* a *píle*

Z obou dendrogramů vyplývá, že slova *snaha* (č. 9) a *píle* (č. 30) byla přiřazována vzájemně k sobě velmi často oběma soubory studentů. Čeští studenti podle dendrogramu tato dvě slova spojovali nejčastěji se slovy *samouk* (č. 23) a *trpělivost* (č. 33). Jak už bylo řečeno, oslovení francouzští studenti slova *snaha* a *píle* přiřazovali často ke slovu *informace* (č. 14). Účastníci experimentu ve Francii si možná více než ti v České republice uvědomují hodnotu informací; to, že dostat se k nim vyžaduje určité úsilí, tedy snahu a píli.

Slova *samouk*

Slovo *samouk* (č. 23) se na každém ze dvou dendrogramů nachází v blízkosti jiných slov. Podle dendrogramu, který vychází z francouzských dat, oslovení studenti slovo *samouk* spojovali nejčastěji se slovem *intelligence* (č. 26) a pak také často se slovem *vědomosti* (č. 6). Dendrogram s českými daty zase vyjadřuje, že čeští studenti slovo *samouk* přiřazovali často k již zmíněným slovům *snaha* (č. 9), *píle* (č. 30) a *trpělivost* (č. 33).

Můžeme tedy předpokládat, že pro většinu oslovených českých studentů *samouk* představuje někoho, kdo je schopný se něco naučit sám bez nutnosti asistence zejména díky své pevné vůli – díky tomu, že je pilný, snaživý a trpělivý. V představě většiny oslovených francouzských studentů může být *samouk* někdo zřejmě s vyšší inteligencí a vědomostmi dostatečnými k tomu, aby byl nezávislý na vzdělávacím systému. To může mít souvislost s již zmiňovanou francouzskou silnou vazbou na předpisy, hierarchii, a tedy i systém.

Slova *stres*, *povinnost* a *dřina*

Slova *stres* (č. 16), *povinnost* (č. 40) a *dřina* (č. 22) se vyskytovala vzájemně v těsné blízkosti na obou dendrogramech. Oslovenými francouzskými studenty byla tato slova, výrazně častěji než těmi českými, spojována se slovem *práce* (č. 12). Nejčastěji k němu bylo přiřazováno slovo *dřina*.

Je tedy zřejmé, že *stres*, *povinnosti* a *dřina* jsou vnímány v obou souborech jako výrazy, které spolu mají něco společného. Kromě jiných možných společných faktorů jsou patrně pojítkem těchto slov nepříjemné pocity s těmito slovy spojené. Každý soubor si tyto

negativní reprezentace ale asociuje primárně s něčím jiným. Za jejich výrazně častějším spojením se slovem *práce* v případě francouzských studentů může stát několik příčin:

Může se jednat jen o specifický případ studentů konkrétní francouzské fakulty ekonomie a managementu (IAE), kteří ve srovnání s českými studenty Provozně ekonomické fakulty vnímají s prací spojené mnohem větší úsilí a stres. Ke spojení těchto slov mohl přispět fakt, že úspěšné dokončení naprosté většiny oborů na této francouzské fakultě je podmíněno několikaměsíční pracovní stáží, která velmi pravděpodobně v myslích mnohých francouzských studentů spadá do reprezentace „práce“ (francouzsky *travail*). Mnozí tito oslovení francouzští studenti možná tuto stáž již absolvovali, a tak mohou vycházet z vlastních zkušeností. Další možností je, že mezi francouzskými studenty je obecně *práce* považována za náročnou (psychicky i fyzicky) více než mezi těmi českými. Těžko lze ale tvrdit, že by ve Francii byla práce obecně náročnější.

Aby bylo možné určit, zda zjištěné podobnosti a rozdíly mezi oběma vzorky platí jen pro tento speciální případ nebo zda mají daná zjištění obecnější platnost, bylo by nutné získat rozsáhlejší soubor dat z více univerzit ve Francii i v České republice a možná též sebraných v různých obdobích akademického roku. V každém případě však popsaná zjištění dokládají, že odlišné kulturní skupiny reprezentují tytéž skutečnosti z jejich prostředí nestejně.

Slovo práce a peníze

Slovo *práce* (č. 12), které francouzští účastníci experimentu spojovali velmi často se zmíněnými slovy *stres* (č. 16), *povinnost* (č. 40) a *dřina* (č. 22), bylo podle dendrogramu s českými daty velmi často přiřazováno ke sloům *peníze* (č. 10) a *nezbytnost* (č. 3). Je možné to interpretovat tak, že pro oslovené české studenty je reprezentace *práce*, mnohem více než tomu bylo u oslovených francouzských studentů, vázána s reprezentací *peněz* a zároveň jsou patrně obě považované za nezbytnou součást života.

Francouzští účastníci experimentu oproti tomu slovo *práce* spojovali se slovem *peníze* o mnoho méně. Naopak si ho mnohem více asociují s negativními reprezentacemi jako *stres*, *povinnost*, *dřina*. Oslovení francouzští účastníci experimentu také častěji, než ti čeští, spojovali slovo *práce* se slovem *vzdělání*. Vnímají pravděpodobně silnější souvislost a možná i podmíněnost práce, jakožto zaměstnání, vzděláním. Může to také souviset s již

zmíněnou pro studenty povinnou stáží před dokončením studia na fakultě IAE francouzské univerzity v Grenoblu. Pro studenty této fakulty se tak vlastně práce stává součástí studia.

Pokud jde o slovo *peníze* (č.10), na dendrogramu vycházejícím z francouzských dat se nachází v těsné blízkosti u slova *výdaje* (č. 1). Tato dvě slova tedy byla francouzskými studenty k sobě přiřazována velmi často. Oproti tomu oslovení čeští studenti ho spojovali, jak už bylo zmíněno, zejména se slovem *práce*. Na základě toho můžeme dedukovat, že oslovení čeští studenti možná peníze vnímají více jako něco, co mohou získat jakožto odměnu za odvedenou práci, kdežto oslovení francouzští studenti vidí spíše tu druhou stránku věci, a to, že penězi musí platit účty a výdaje.

Klasifikační experiment zaměřený primárně na reprezentace hodnot *peníze* a *práce* provedli na Provozně ekonomické fakultě České zemědělské univerzity Kolman a Chýlová (2019). Podle publikovaných dat účastníci jejich experimentu tato dvě slova spojovali minimálně. To je ale dáno tím, že v rámci jejich klasifikačního experimentu byl použit zcela jiný soubor slov, která byla získána volnými asociacemi navrženými studenty právě ke slovům *peníze* a *práce* (Kolman a Chýlová, 2019). Konkrétní pozice jednotlivých reprezentací v rámci těchto dvou výzkumů proto není možné srovnávat.

Slova *pokrok*, *úspěch*, *cíl*, *poslání*

Slova *pokrok* (č. 25), *úspěch* (č. 38), *cíl* (č. 27) a *poslání* (č. 28) se vyskytovala vzájemně v poměrně těsné blízkosti na obou dendrogramech. Na dendrogramu vycházejícím z francouzských dat se tato slova nacházela v těsné blízkosti společně se slovy *zkušenosti* (č. 13) a *praxe* (č. 19).

Podle obou dendrogramů shoda panuje v tom, jakým způsobem slova *pokrok*, *úspěch*, *cíl* a *poslání* francouzští i čeští účastníci experimentu k sobě vzájemně spojovali. Slovo *pokrok* bylo v obou případech nejčastěji přiřazováno ke slovu *úspěch* nejspíše pro svou pozitivní povahu. Čeští účastníci experimentu k této dvojici slov navíc často přiřazovali slovo *nadhled* (č. 31).

Slovo *cíl* bylo spojováno nejčastěji se slovem *poslání*. Jedním z důvodů může být fakt, že oba zkoumané soubory byly tvořeny studenty oborů ekonomie a managementu, kde je definování *vize*, *poslání* a *cílů* podniku zdůrazňováno v rámci několika předmětů. Teoreticky právě to může být důvod, proč mají tito studenti vybudovanou silnou asociaci

mezi těmito slovy. Dá se předpokládat, že studenti jiných oborů by tato slova k sobě nepřirazovali tak často, jelikož tak silnou asociaci mezi těmito slovy vybudovanou nemají.

Slovo *status*

Za zmínku jistě stojí i umístění slova *status* (č. 2) na obou dendrogramech. V tom, který vychází z českých dat, nalézáme slovo *status* na druhém konci osy grafu, než kde se nachází slovo *vzdělání*. Na ose dendrogramu s francouzskými daty se slovo *status* nachází ke slovu *vzdělání* o hodně blíž. Z toho vyplývá, že čeští studenti tato dvě slova k sobě přiřazovali výrazně méně než ti francouzští. Můžeme z toho teoreticky usuzovat, že oslovení francouzští studenti vnímají větší vliv dosaženého vzdělání na společenský status v porovnání s tím, jak slova třídil soubor českých studentů.

Vnímání společenského statusu u jednotlivých národů se snažil popsat Fons Trompenaars (2012) v rámci jedné z dimenzí, kterou navrhl (viz kapitolu 3.5.1). V jeho výzkumu se čeští respondenti mnohem více než ti francouzští přikláněli k tomu, že dosažený úspěch není zásadní, když člověk dělá to, co mu vyhovuje (Trompenaars, 2012, s. 129). Skutečnost, že oslovení čeští studenti v klasifikačním experimentu spojovali slovo *vzdělání* a *status* jen velmi málo, je možné interpretovat tak, že možná nevnímají tak silně podmíněnost společenského statusu vzděláním nebo dosažením nějakého úspěchu, což je v souladu s výsledkem Trompenaarsova výzkumu. Podle něho čeští respondenti dávali před tzv. dosaženým statusem přednost statusu připisovanému (Trompenaars, 2012, s. 128–132). V dendrogramu, který vychází z dat získaných od francouzských studentů, jsou slova *vzdělání* a *status* vzájemně výrazně blíže, i když ne v těsné blízkosti. To odpovídá nižšímu procentu francouzských respondentů, kteří v dotazníku Trompenaarse upřednostnili připisovaný status.

Na druhou stranu, na dendrogramu vycházejícím z českých dat se slovo *status* vyskytuje v těsné blízkosti slov *výdaje* (č. 1) a *hodnota* (č. 7), ale také nedaleko slov *práce* (č. 12) a *peníze* (č. 10). Spojení těchto slov se slovem *status* (č. 2) může napovídat, že oslovení čeští studenti vnímají společenský status v souvislosti s financemi a zaměstnáním, tedy něčím, čeho člověk může díky svým schopnostem dosáhnout, což je v souvislosti s dimenzí Trompenaarse možné označit jako tzv. dosažený status. To ovšem neodpovídá publikovaným výsledkům Trompenaarsova dotazníku, z něhož vyplývá, že čeští respondenti

kladou větší důraz na status, který se odvíjí od neovlivnitelných okolností života jedince, jako např. věk či pohlaví, tedy status připisovaný (Trompenaars, 2012, s. 128–132).

Mírný rozpor se závěry Trompenaarsova výzkumu ale ještě nevypovídá o chybovosti výzkumu. Jednak se v případě Trompenaarse jednalo v mnoha ohledech o odlišný výzkum, než jaký byl proveden v rámci této práce. Zároveň není možné s jistotou určit, co bylo motivem účastníků klasifikačního experimentu pro spojení oněch slov. Navíc, i zde je třeba zdůraznit, že zkoumaný vzorek byl příliš malý na to, aby bylo možné zobecňovat tyto závěry na celý národ, natož pak polemizovat s výsledky mnohem rozsáhlejšího výzkumu Trompenaarse (2012).

Slovo *mládí*

Pokud jde o slovo *mládí*, na obou dendrogramech se v jeho blízkosti nachází stejná slova, a to *čas* (č. 11), *naděje* (č. 29) a *budoucnost* (č. 15). Tato slova byla účastníky experimentu přiřazována k sobě patrně na podobném principu, jako tomu bylo u slov *stres*, *dřina* a *povinnosti*. Kromě jiných možných společných souvislostí je totiž možné všechna tato slova považovat za slova s pozitivními konotacemi a perspektivou. Tomu velmi dobře odpovídá i slovo *očekávání* (č.17), které se na grafu s českými daty ke zmíněným slovům také těsně váže.

Slova *přátelé*, *podpora*, *cestování*

V předchozí části zmíněná skupina slov s konotacemi pozitivní perspektivy se na dendrogramu s českými i francouzskými daty nalézají blízko trojici slov *přátelé* (č. 37), *podpora* (č. 36) a *cestování* (č. 32). Větvení dendrogramu ale naznačuje výrazně bližší vazbu těchto dvou skupin slov na grafu s francouzskými daty.

Na dendrogramu, který vychází z českých dat, nacházíme v těsné blízkosti u sebe slova *přátelé* a *podpora*, což znamená, že byla k sobě oslovenými českými studenty spojována velmi často. Oproti tomu dendrogram s francouzskými daty vyjadřuje, že nejtěsněji jsou tam spojena slova *přátelé* a *cestování*.

Je možné z toho vydedukovat, že francouzští účastníci experimentu si asociují *přátelé* více se zábavou, jako např. *cestování*. Kromě toho mezi souborem čtyřiceti slov není žádné jiné slovo, jež by snad mohlo indikovat volný čas nebo zábavu, kterou si možná

oslovení francouzští studenti se slovem *přátelé* spojují. Oproti tomu oslovení čeští studenti pravděpodobně vidí v přátelích spíše oporu.

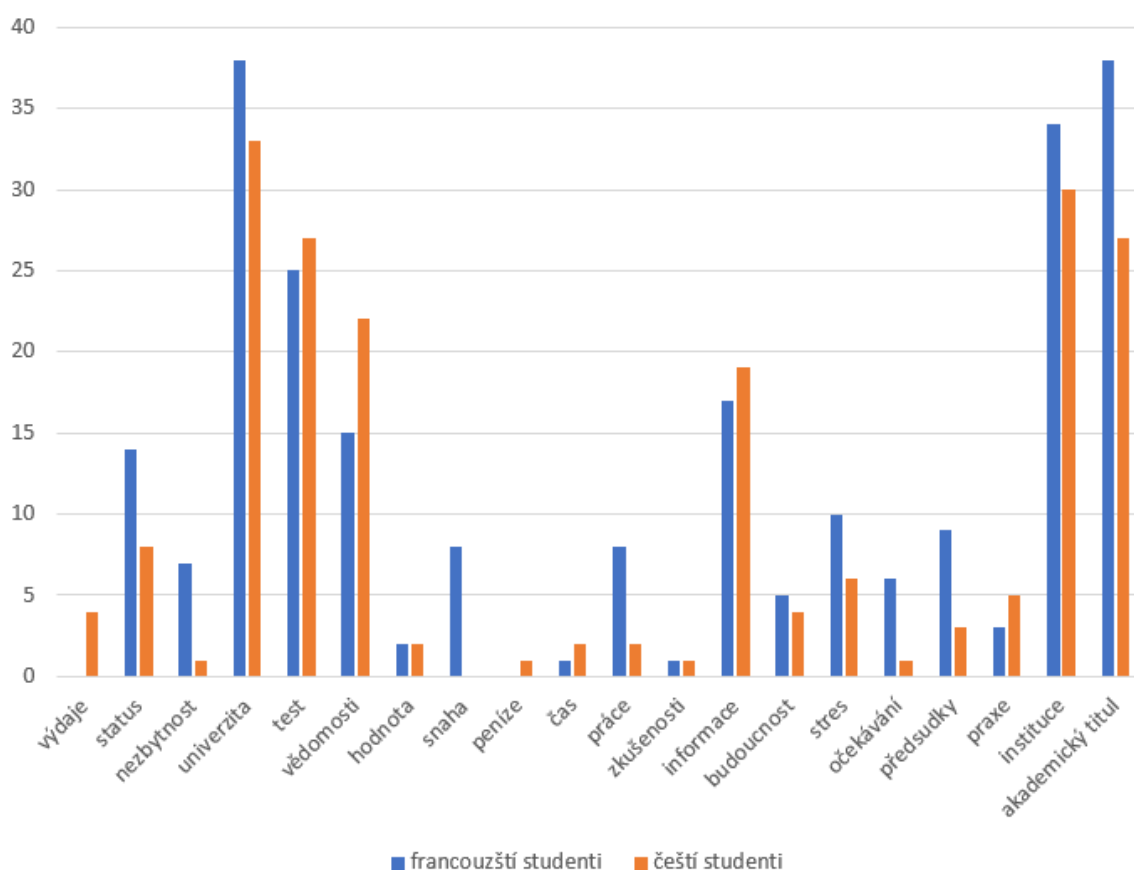
Z dendrogramu s francouzskými daty je také možné vyčíst, že slova *přátelé*, *podpora* a *cestování* se nalézají blízko slov *výdaje* a *peníze*. Oslovení francouzští studenti se tak možná soustředili více na finanční stránku cestování a celkově trávení času s přáteli.

Dendrogram znázorňující, jak čtyřicet účastníků experimentu klasifikovalo čtyřicet slov do různě velkých skupin je poměrně komplexní diagram, jehož popis je proveditelný z mnoha hledisek a může být velmi obsáhlý. Zde uvedených několik příkladů ale poměrně jasně dokládá, co bylo výsledkem výzkumu.

4.2.2 Výsledky interpretované ze sloupcového grafu

Pro bližší představu o spojení jednotlivých slov se slovem *vzdělání* byl použit také sloupcový graf. Ten nepodává tak komplexní informace o vzájemném shlukování všech čtyřiceti slov jako dendrogram. Na druhou stranu je z něho ale možné interpretovat kolikrát přesně byla konkrétní slova francouzskými a českými studenty spojována přímo se slovem *vzdělání*, které bylo východiskem tohoto výzkumu. Pro lepší přehlednost byly vytvořeny grafy dva, z nichž každý zobrazuje polovinu dat. Pořadí jednotlivých slov odpovídá kódování slov použitému i v dendrogramech.

Graf 1: Výskyt slova *vzdělání* ve spojení s ostatními slovy (č. 1–21)

Zdroj: Vlastní zpracování

Na grafu 1 i 2 výrazně vyniká několik slov, která byla se slovem *vzdělání* spojována nejčastěji. Jak odhalily už dendrogramy, jsou to slova *univerzita*, *učitel*, *akademický titul*, *instituce*, *student* a *test*. Graf 1 zobrazuje čtyři z nich. Nejvyšší četnost má v obou souborech slovo *univerzita*, které spojili se slovem *vzdělání* téměř všichni účastníci

experimentu ve Francii. Konkrétně to bylo 38 francouzských studentů a 33 českých studentů při experimentu v České republice.

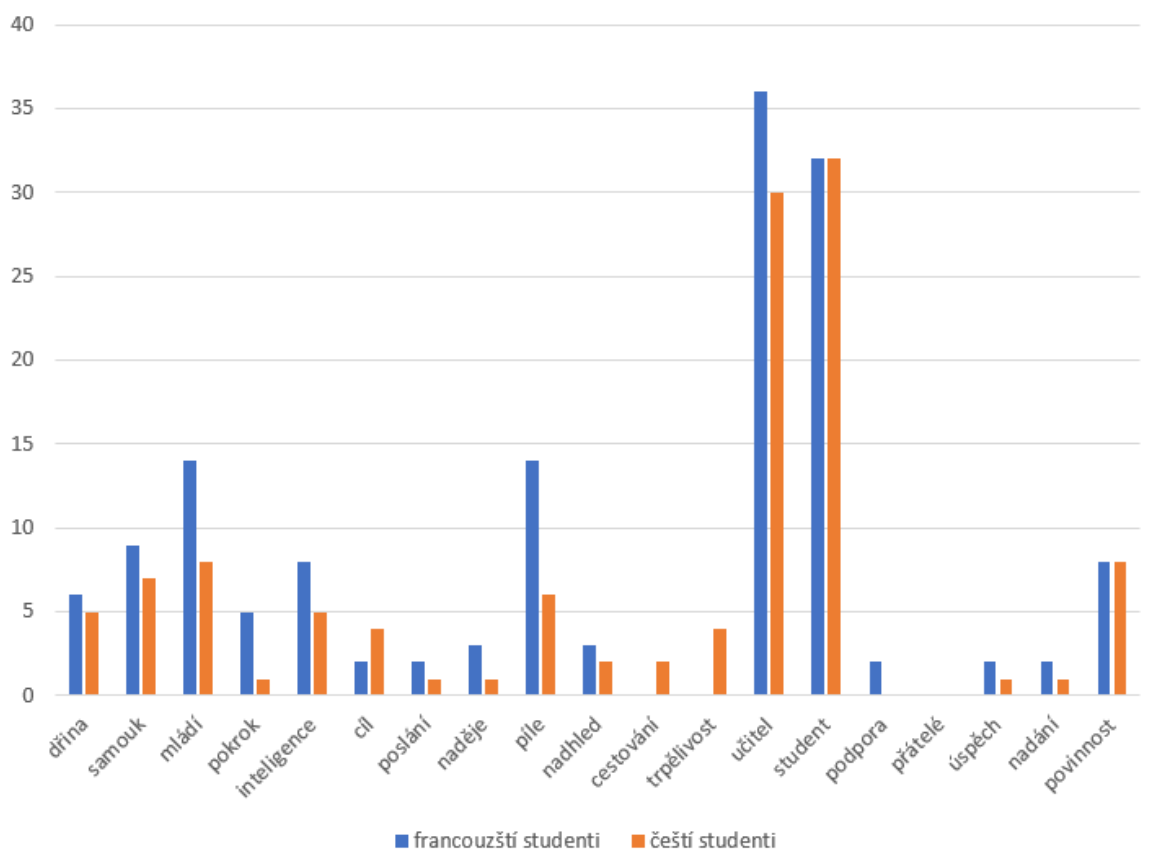
Ze všech 39 slov největší rozdíl v tom, jak často byla ke slovu *vzdělání* přiřazena, je viditelný u slova *akademický titul* na grafu 1. Se slovem *vzdělání* ho spojilo 38 francouzských a 27 českých studentů. Jak už bylo na základě dendrogramu vyvozeno, pro francouzské studenty možná akademický titul reprezentuje cíl, ke kterému každé *vzdělání* směřuje a zároveň je důležitým potvrzením ve společenské hierarchii, která je podle Hofstedeho i dalších odborníků ve Francii velmi ceněna (viz kapitolu 3.3.2).

Provázanost společenského postavení a *vzdělání* dokládá i použití slova *status*. Na grafu 1, stejně jako při srovnání obou dendrogramů, můžeme pozorovat mnohem výraznější asociaci tohoto slova se slovem *vzdělání* mezi francouzskými účastníky experimentu.

Na grafu 1 je také zjevná převaha českých studentů při přiřazování slova *vzdělání* zejména ke slovu *vědomosti* ale také ke slovu *informace*, jak bylo vidět i z dendrogramů. Se slovem *vědomosti* spojilo slovo *vzdělání* o 7 českých studentů víc než francouzských. Výrazná převaha francouzských studentů je zase patrná na grafu 2 u slov *mládí*, *inteligence* a *píle*, která byla ve francouzské části experimentu spojena se slovem *vzdělání* výrazně častěji než v české.

Graf 2 zobrazuje, jak často byla se slovem *vzdělání* spojována druhá polovina slov, která zde byla jen pro potřeby vyšší přehlednosti oddělena od první poloviny. Můžeme na něm vidět dvě ze skupiny šesti slov, která byla nejčastěji spojována se slovem *vzdělání*. Jsou to slova *učitel* a *student*. Tato slova reprezentují hlavní aktéry v oblasti *vzdělání*, a zřejmě proto byla ke slovu *vzdělání* přiřazena tolikrát. Slovo *student* bylo se slovem *vzdělání* spojeno 32krát oběma soubory. Slovo *učitel* přiřadilo ke slovu *vzdělání* o 6 francouzských studentů více než těch českých.

Graf 2: Výskyt slova *vzdělání* ve spojení s ostatními slovy (č. 22–40)

Zdroj: Vlastní zpracování

Slova *snaha* a *pile* byla podle dendrogramu přiřazována vzájemně k sobě poměrně často jak českými, tak i francouzskými účastníky experimentu. Na grafu 1 a 2 je patrná výrazná odlišnost v tom, jak často byla tato dvě slova spojována se slovem *vzdělání*. Oslovení francouzští studenti si tato dvě slova se vzděláním asociovali mnohem více. Slovo *snaha* nebylo v českém souboru ke slovu *vzdělání* přiřazeno ani jednou, zatímco ve francouzském souboru ho se slovem *vzdělání* spojilo 8 studentů. Slovo *pile* bylo se slovem *vzdělání* spojeno francouzskými studenty 14krát, českými 6krát. Výraznější rozdíl mezi četností u obou souborů nalézáme jen u již zmíněného slova *akademický titul*.

Na sloupcových grafech kromě mnoha odlišností v tom, jak se slovem *vzdělání* francouzští a čeští studenti během klasifikačního experimentu pracovali, jsou viditelné i některé shody. Graf 2 zobrazuje skutečnost, že stejný počet studentů spojil slovo *vzdělání* se slovem *student* a také se slovem *povinnost*. Slovo *student* bylo se slovem *vzdělání* spojeno 32krát a v případě slova *povinnost* to bylo 8krát. Na grafu 1 se nachází u obou skupin stejný počet spojení se slovem *vzdělání* také u slova *hodnota* (v obou skupinách

dvakrát) a *zkušenosti* (v obou skupinách jednou). V obou případech se ale jedná o velmi nízkou četnost, která pro výzkum nemá zásadní význam.

Grafy 1 a 2 také prokazují, že některá slova nebyla se slovem *vzdělání* spojena vůbec nebo jen několika studenty pouze jednoho souboru. Zmíněné slovo *snaha* a také slovo *podpora* bylo se slovem *vzdělání* spojeno jen několika francouzskými studenty. Oproti tomu slova *výdaje*, *peníze* (viz graf 1), *cestování* a *trpělivost* (viz graf 2) byla ke slovu *vzdělání* přiřazována jen malým počtem českých studentů.

Z obou sloupcových grafů můžeme vidět, že francouzští studenti se slovem *vzdělání*, obecně více než ti čeští, spojovali slova jako *status*, *nezbytnost*, *práce*, *stres*, *předsudky*, *dřina*, *snaha* a *píle*. Jedná se o reprezentace převážně s negativním nebo neutrálními konotacemi. Může se tak zdát, že oslovení francouzští studenti přikládají vzdělání větší vážnost, chovají k němu větší respekt. Ke spolehlivějším závěrům o této skutečnosti by bylo potřeba provést výzkum o větším vzorku na více českých i francouzských univerzitách.

Zajímavostí může být fakt, že slovo *přátelé* nebylo se slovem *vzdělání* spojeno ani jednou. Můžeme jen odhadovat, proč tomu tak bylo. Vezmeme-li v úvahu myšlenku uvedenou u interpretace dendrogramů, že slovo *přátelé* si možná oslovení studenti asociují se zábavou a volným časem, v rámci poněkud formálního klasifikačního experimentu možná studenti chtěli dát najevo své jasně oddělené vnímání těchto reprezentací. Velmi pravděpodobně ale v souboru slov v klasifikačním experimentu jednoduše nacházeli slova ke slovu *přátelé* podle nich bližší. Z již popsanych dendrogramů víme, že slovo *přátelé* bylo oslovenými českými studenty nejčastěji spojováno se slovem *podpora* a oslovení francouzští studenti ho zase nejvíce spojovali se slovem *cestování*.

Sloupcové grafy poskytují zobrazení toho, jak oslovení studenti se slovy pracovali z odlišné perspektivy než dendrogramy. Některé informace, které přinesly sloupcové grafy by pouze z dendrogramů čitelné nebyly. Jak dendrogramy, tak i oba sloupcové grafy ale potvrzují, že se slovem *vzdělání* byla francouzskými i českými studenty nejčastěji spojována stejná slova, což vypovídá o podobném chápání slova *vzdělání*. Četnost jejich spojení a spojování slova *vzdělání* s některými dalšími slovy se ale mezi dvěma soubory dat liší. Stejně tak se liší i četnost spojování ostatních slov vzájemně mezi sebou.

5 Diskuze

V předchozí kapitole byly kvalitativně hodnoceny výsledky matematické statistiky ve formě dendrogramů a sloupcových grafů. Bylo při tom využito teoretických poznatků z první části této práce. Výsledky přinesly určité poznatky o reprezentacích *vzdělání* a dalších slov k nim asociovaným.

Data získaná pomocí klasifikačního experimentu provedeného u dvou relativně homogenních srovnatelných vzorků vykazují některé podobnosti. Příkladem může být časté spojování některých stejných slov, jako tomu bylo u slova *vzdělání*, *akademický titul*, *univerzita* apod., z čehož vyplývá, že jsou tato slova vnímána velmi podobně v obou zkoumaných souborech. Zároveň ale v datech nacházíme i mnohé odlišnosti, a to zejména v zařazení, a tudíž chápání těchto slov účastníky experimentu v rámci celku všech čtyřiceti slov. Bylo tak odhaleno, že z navržených hypotéz výsledkům nejlépe odpovídá hypotéza H_2 , která zní:

Francouzští studenti chápou vzdělání podobně jako čeští studenti, protože ve zjištěných z výzkumu se slovo vzdělání u obou národnostních skupin bezprostředně váže ke stejným slovům ze souboru slov použitých ve výzkumu. Přitom lze vysledovat určité rozdíly v chápání vzdělání; mezi oběma skupinami, a to přihlédneme-li k celkovým výsledkům shlukování u obou skupin.

Výsledky jsou tedy v souladu se Sperberovou hypotézou o epidemiologickém šíření reprezentací, podle které se reprezentace přenáší prostřednictvím komunikace v rámci společnosti, přičemž se mohou více či méně měnit (Sperber, 1985). V určité společnosti potom převládají varianty, které nejlépe vyhovují převážné části této společnosti, jak doplňuje Lahlou (Kolman a Chýlová, 2019).

Některé podobnosti ve výsledcích můžeme připisovat tomu, že se jednalo o dva poměrně homogenní soubory vzorků studentů podobných oborů nebo také tomu, že oba patří mezi národy Evropy, jejíž členové se od historie vzájemně ovlivňovali, a tak mají i mnoho společného. Na druhou stranu některé rozdíly v tom, jak účastníci v klasifikačním experimentu postupovali, mohou být dány možnými vnějšími okolnostmi v té době, které mohly ovlivnit kontext, ve kterém určité reprezentace vnímají. Jak totiž Lahlou uvádí, reprezentace se mohou měnit v závislosti na kontextu (Kolman a Chýlová, 2019).

Příkladem poměrně výrazné odlišnosti může být značná převaha francouzských studentů u spojení slova *vzdělání* se slovy jako *status*, *nezbytnost*, *práce*, *stres*, *snaha a píle*. Je otázkou, zda i v tomto případě měli na rozhodnutí studentů vliv vnější okolnosti nebo opravdu tito studenti přistupují ke vzdělání s větší vážností než ti čeští. To je ale téma pro jiný výzkum.

Pokud jde o veškeré nalezené odlišnosti ve výsledcích obou souborů, nejedná se o zásadní rozdíly v pojetí skutečností života člověka, které by mohly vést k nedorozumění při komunikaci mezi členy těchto dvou národů. Spíše jsou to drobné nuance v chápání vztahu mezi jednotlivými reprezentacemi, které se při běžné každodenní komunikaci nemusí projevit.

Pro tuto práci mají ale i tyto rozdíly význam. Z hlediska ověřování metody se jedná o významná zjištění, která svědčí o tom, že použití klasifikačního experimentu pro výzkum reprezentací v interkulturním kontextu má smysl.

Omezení

Tato práce představuje doplnění databáze v rámci problematiky výzkumu interkulturních rozdílů a zároveň ověření použitelnosti klasifikačního experimentu pro tento typ výzkumu. Tomu se dlouhodobě věnuje Kolman.

Ačkoli jsou výsledky této práce v souladu se Sperberovou hypotézou o epidemiologickém šíření reprezentací, nemohou být samy o sobě považovány za důkaz pravdivosti této hypotézy. Ke spolehlivějšímu ověření Sperberova předpokladu by bylo zapotřebí použít větší soubory dat, tedy oslovit větší počet účastníků ke klasifikačnímu experimentu ideálně na větším počtu univerzit v obou zemích.

Dalším omezením tohoto výzkumu může být skutečnost, že česká část sběru dat proběhla v počítačové podobě kvůli koronavirové pandemii na jaře 2020. Francouzský i český soubor tedy prováděl klasifikační experiment jinou formou, což mohlo ovlivnit konečné výsledky.

6 Závěr

V této práci byla srovnávána data získaná prostřednictvím klasifikačního experimentu od českých a francouzských vysokoškolských studentů. Hlavním cílem bylo nalézt některé doklady, které potvrzují Sperberovu hypotézu o epidemiologickém šíření reprezentací, a tím přispět do databáze poznatků ohledně této problematiky.

V datech podrobených hierarchické analýze shlukování byly hledány doklady o tom, jak se liší reprezentace vzdělání v myslích zmíněných dvou národnostně odlišných skupin. Ukázalo se, že oslovení studenti, jakožto zástupci dvou evropských národů, vnímají mnohá slova podobně. Současně se ale v datech objevuje i několik výrazných odlišností, zejména v podobě rozdílně vnímaných souvislostí a vztahů mezi reprezentacemi.

Tyto poznatky jsou v souladu s epidemiologickou koncepcí Sperbera, podle které se reprezentace šíří v rámci společnosti jako virus. Při šíření ale nezůstávají v myslích všech jedinců kompletně stejné a podle Lahloua, který koncepci doplnil, se mohou navíc přizpůsobovat kontextu (Kolman a Chýlová, 2019). Výzkum tohoto rozsahu ale ještě nemůže spolehlivě prokázat platnost Sperberovy hypotézy. Získané poznatky mohou být chápány zejména jako doplnění databáze interkulturního výzkumu, který bere v úvahu Sperberův předpoklad.

V souvislosti s tím je na místě navrhnout provedení výzkumu, který bude založen na větším souboru dat. Avšak i další šetření podobného rozsahu bude moci, stejně jako tato práce, přispět v tomto bádání. Jelikož klasifikační experiment v této práci otevřel některé otázky o vnímání vzdělání francouzskými studenty, zajímavý by jistě byl i rozsáhlejší výzkum blíže zaměřený na tato téma.

Tento výzkum zároveň dokládá, že použití klasifikačního experimentu v rámci výzkumu reprezentací přináší relevantní výsledky. Díky němu bylo možné odhalit rozdíly a podobnosti mezi dvěma národnostně odlišnými skupinami. Jedná se tedy o vhodný nástroj k měření rozdílů mezi kulturami. I zde je ale potřeba zdůraznit, že pro spolehlivější závěry o této metodě by byl zapotřebí větší vzorek.

Ačkoli není možné z tohoto výzkumu dělat klíčové závěry, na získaných datech můžeme pozorovat některé zajímavé, v každodenním životě možná zdánlivě zanedbatelné, rozdíly. Může nám to napomoci si uvědomit, že i přes relativně krátkou geografickou vzdálenost dvou národů, je třeba při vzájemné komunikaci počítat s drobnými i většími odlišnostmi a naučit se je respektovat.

7 Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost. 3. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

HOFSTEDE, Geert a Gert Jan HOFSTEDE. Kultury a organizace: Software lidské mysli. Praha: Linde, 2007. ISBN 80-86131-70-X.

KOLMAN, Luděk. Cross-Cultural Research and Reliability. In: *Komunikace mezi kulturami: Aplikace znalostí v obchodu, managementu a správě*. Praha: Alfa, 2007, s. 201–212. ISBN 978-80-87168-04-2.

KOLMAN, Luděk. *Komunikace mezi kulturami: Psychologie interkulturních rozdílů*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2011. ISBN 978-80-213-0735-3.

NOVÝ, Ivan a Sylvia SCHROLL-MACHL. *Spolupráce přes hranice kultur*. Praha: Management Press, 2005. ISBN 80-7261-121-6.

NOVÝ, Ivan a Sylvia SCHROLL-MACHL. *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání: česko-německá*. Praha: Management Press, 2007. ISBN 978-80-7261-158-4.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada, 2010a. ISBN 978-80-247-3069-1.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní psychologie*. 2. Praha: Portál, 2010b. ISBN 9788073677091. 9788026202820.

SEDLÁKOVÁ, Miluše. *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie: mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: GRADA Publishing, 2004. Psyché. ISBN 80-247-0375-0.

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. 2. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-929-1.

ŠTASTNÝ, Vít, Zuzana SVOBODOVÁ a Jean-Yves ROCHEX. *Školní vzdělávání ve Francii*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 9788024636511.

TROMPENAARS, Fons a Charles HAMPDEN-TURNER. *Riding the waves of culture: Understanding diversity in Global Business*. 3. London: Nicholas Brealey, 2012. ISBN 987-1-90483-838-8.

Elektronické zdroje

ANGELIKI, Mikelatou a Eugenia ARVANITIS. Multiculturalism in the European Union: A Failure beyond Redemption? *International Journal of Diversity in Organisations* [online]. 2019, 19(1), 1–18 [cit. 2020-11-05]. Dostupné z: doi:10.18848/1447-9532/CGP/v19i01/1-18

BRUNET-THORNTON, Richard a Vladimír BUREŠ. CROSS-CULTURAL MANAGEMENT: ESTABLISHING A CZECH BENCHMARK. *Ekonomika a management*. 2012, 15(13), 46–62. Dostupné z: <http://www.ekonomie-management.cz/en/archiv/search/detail/861-cross-cultural-management-establishing-a-czech-benchmark/>

CIA. *France* [online]. Central Intelligence Agency, 2020 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fr.html>

COUNTRY COMPARISON. In: *Hofstede Insights* [online]. Helsinki, 2020 [cit. 2020-08-28]. Dostupné z: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/czech-republic,france/>

ČSÚ. *Národnostní struktura obyvatel: Analýza* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 2020-10-14]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/narodnostni-struktura-obyvatel-2011-aqkd3cosup>

EUROSTAT. Asylum and first time asylum applicants - annual aggregated data (rounded). *Eurostat* [online]. European Commission, 2020a [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=tps00191&toolbox=type>

EUROSTAT. People in the EU - statistics on demographic changes. *Eurostat: Statistics Explained* [online]. 2017 [cit. 2020-11-06]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:People_in_the_EU_-_statistics_on_demographic_changes&oldid=458857#Foreigners_and_foreign-born_populations

EUROSTAT. Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34. Eurostat [online]. European Commission, 2020b [cit. 2020-11-08]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_41&tableSelection=1&plugin=1

EURYDICE. France Overview: Key features of the Education System. *Eurydice* [online]. European Commission, 2020 [cit. 2020-11-09]. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/france_en

FRENCH, Warren, Harald ZEISS a Andreas Georg SCHERER. Intercultural Discourse Ethics: Testing Trompenaars' and Hampden-Turner's Conclusions about Americans and the French. *Journal of Business Ethics* [online]. 2001, 34(3/4), 145–159 [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: doi:10.1023/A:1012565505640

HOFSTEDE, Geert. The 6-D model of national culture. In: *Geert Hofstede* [online]. Wageningen: Web-care, 2020 [cit. 2020-09-06]. Dostupné z: <https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/>

HOFSTEDE, Geert. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture* [online]. 2011, 2(1) [cit. 2020-09-07]. DOI: 10.9707/2307-0919.1014. Dostupné z: <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>

INSEE. Population by citizenship. *People on the move* [online]. Eurostat, 2020a [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://www.insee.fr/en/outil-interactif/4268205/bloc-1a.html?lang=en>

INSEE. *Répartition des immigrés par groupe de pays de naissance* [online]. INSEE, 2020b [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: https://www.insee.fr/fr/statistiques/2381755#graphique-figure1_radio1

KOLMAN, Luděk a Hana CHÝLOVÁ. Kulturní reprezentace hodnot: ověřování Sperberovy hypotézy: Ověřování Sperberovy hypotézy. GEORGI, Hana, Alena SLEZÁČKOVÁ a Daniel HELLER, ed. *Psychologické dny 2018* [online]. 36. Praha: Českomoravská psychologická společnost, 2019, s. 46–55 [cit. 2020-09-17]. ISBN 978-80-270-5597-5. Dostupné z: <https://cmpsy.cz/?page=sborniky>

KOLMAN, Luděk, Niels NOORDERHAVEN, Geert HOFSTEDE a Elisabeth DIENES. Cross-Cultural Differences in Central Europe. *Journal of Managerial Psychology* [online]. 2003, 18(1), 76–88 [cit. 2020-08-19]. ISSN 10.1108/02683940310459600. Dostupné z: <https://doi.org/10.1108/02683940310459600>

KREJČÍ, Jaroslav. Národ. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018, 12. 11. 2018 [cit. 2020-08-24]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/N%C3%A1rod>

KŘEČKOVÁ KROUPOVÁ, Zuzana. Cultural Specifics of Management: The Case of Czech and Slovak Cultures. In: *International Conference on Applied Business Research* [online]. Brno: Mendel University, 2010, s. 409–422 [cit. 2020-09-19]. ISBN 978-80-7375-436-5. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/268577825_Cultural_Specifics_of_Management_The_Case_of_Czech_and_Slovak_Cultures

KUČERA, Jiří. Hierarchické metody shlukování. In: *Shluková analýza* [online]. Brno: Masarykova univerzita [cit. 2020-10-03]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/172767/fi_b/5739129/web/web/hiermet.html

LAHLOU, Saadi a Jean-Claude ABRIC. What are the “elements” of a representation? *Papers on Social Representations* [online]. 2011, 20, 1–10 [cit. 2020-09-19]. ISSN 1021-5573. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/270686993>

LNĚNIČKA, Libor. Národní identita a nacionalismus. In: *Vybrané texty z politické geografie* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011 [cit. 2020-08-28]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/ps11/polgeo/web/pages/narodni-identita-nacionalismus.html#narod>

MATĚJŮ, Martin a Václav SOUKUP. Kultura. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018, 10. 11. 2018 [cit. 2020-08-24]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kultura>

MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION. *Education in Europe: Key figures 2020* [online]. 3. Paris: Ministère de l'Éducation Nationale et de la Jeunesse France, 2020 [cit. 2020-11-08]. ISBN 978-2-11-162553-2. Dostupné z: <https://www.education.gouv.fr/media/72354/download>

MMR. Aktuální předsednictví v Radě EU. *Ministerstvo pro místní rozvoj ČR* [online]. Praha: MMR [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/evropska-unie/spoluprace-v-ramci-eu-a-mezinarodni-spoluprace/cooperation-within-the-eu/aktualni-predsednictvi-v-rade-eu?feed=AllPageFefed>

MOSCOVICI, Serge a Ivana MARKOVÁ. Presenting Social Representations: Conversation. *Culture & Psychology* [online]. 1998, 4(3), 371–410 [cit. 2020-09-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1354067X9800400305>

MŠMT. Vzdělávání ve středních školách: grafy D1.1.1. *Statistické ročenky školství - výkonové ukazatele* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2020 [cit. 2020-11-05]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

NATIONAL CULTURE AND ORGANISATIONAL CULTURE - HOW ARE THEY DIFFERENT? In: *Hofstede Insights* [online]. Helsinki, 2020 [cit. 2020-08-28]. Dostupné z: <https://news.hofstede-insights.com/news/national-culture-and-organisational-culture-how-are-they-different?hsCtaTracking=4ea6de49-cca9-4931-b427-4588ed69a6f0%7C70e02dfb-7cab-42ae-8fd1-33181abe39b3>

PAPANICOLAS, Irene a Peter SMITH, ed. *Health system performance comparison* [online]. Maidenhead: Open University press, 2013 [cit. 2020-11-07]. ISBN 0-33-524726-1. Dostupné z: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/244836/Health-System-Performance-Comparison.pdf

Prezentace historie. *Velvyslanectví Francie v Praze* [online]. Praha, 2013 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/evropska-unie/spoluprace-v-ramci-eu-a-mezinarodni-spoluprace/cooperation-within-the-eu/aktualni-predsednictvi-v-rade-eu?feed=AllPageFefed>

PSP. Listina základních práv a svobod. *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. Praha: Poslanecká sněmovna, 1992 [cit. 2020-11-12]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

RŮŽIČKOVÁ, Markéta a Luděk ŠÍDLO. Vývoj náboženské struktury obyvatelstva České republiky a její regionální diferenciaci podle výsledků sčítání lidu od roku 1991. *Demografie* [online]. 2015, 57(1), 59–70 [cit. 2020-10-12]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/283346618_Vyvoj_nabozenske_struktury_obyvatelstva_Ceske_republiky_a_její_regionalni_diferenciaci_podle_vysledku_scitani_lidu_od_roku_1991

SPERBER, Dan. Anthropology and Psychology: Towards an Epidemiology of Representations. New Series [online]. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1985, 20(1), 73–89 [cit. 2020-08-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2802222>

VLACHOVÁ, Klára a Blanka ŘEHÁKOVÁ. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, 40(4), 489–508 [cit. 2020-09-19]. Dostupné z: <http://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2004/04/06.pdf>

VOJTÍŠEK, Petr. *Výzkumné metody* [online]. Praha: Vyšší odborná škola sociálně právní, 2012 [cit. 2020-10-01]. ISBN 978-80-905109–3-7. Dostupné z: http://skoly.praha.eu/files/=84121/Skripta+++V%C3%BDzkumn%C3%A9_metody.pdf

YIM, Odilia a Kylee T. RAMDEEN. Hierarchical Cluster Analysis: Comparison of Three Linkage Measures and Application to Psychological Data. *The Quantitative Methods for Psychology*. 2015, 11(1), 8–21. Dostupné z: <http://www.tqmp.org/RegularArticles/vol11-1/p008/>

Další zdroje

KOLMAN, Luděk – osobní sdělení (vedoucí práce) Provozně ekonomická fakulta ČZU, Praha. 18.8.2020.

8 Přílohy

Příloha 1: Česká verze kartiček se slovy použitá v klasifikačním experimentu

1	výdaje odliv peněz	16	stres psychické napětí	31	nadhled odpoutání od vlastní perspektivy
2	status postavení ve společnosti nebo skupině	17	očekávání předpoklad	32	cestování pohyb z místa na místo za určitým účelem
3	nezbytnost nutnost	18	předsudky předpoklad založený na neoprávněném zobecnění	33	trpělivost ochota dlouho čekat
4	univerzita vysoká škola	19	praxe reálně zažitá zkušenosti, opak teorie	34	učitel vyučující
5	test ověření znalostí autoritou	20	instituce zavedená organizace	35	student vyučovaný
6	vědomosti poznatky získané učením	21	akademický titul vyjádření stupně dokončeného studia	36	podpora opora (psychická, finanční,...)
7	hodnota měřítko hodnocení	22	dřina nelehká práce	37	přátelé blízké osoby
8	vzdělání souhrn znalostí, dovedností a schopností	23	samouk osoba, která se učí sama bez pomoci učitele	38	úspěch kladný výsledek
9	snaha cílevědomá činnost za účelem změny	24	mládí období na začátku života	39	nadání vlohy
10	peníze platidlo	25	pokrok zlepšení	40	povinnost autoritou nařízená činnost
11	čas doba během našeho života	26	inteligence vrozená rozumová schopnost		
12	práce zaměstnání	27	cíl kýžený výsledek činnosti; záměr		
13	zkušenosti dovednost získaná z předchozí činnosti	28	poslání smysl a účel činnosti		
14	informace objektivní údaje	29	naděje pozitivní očekávání		
15	budoucnost události zatím nenastalé	30	píle snaživost		

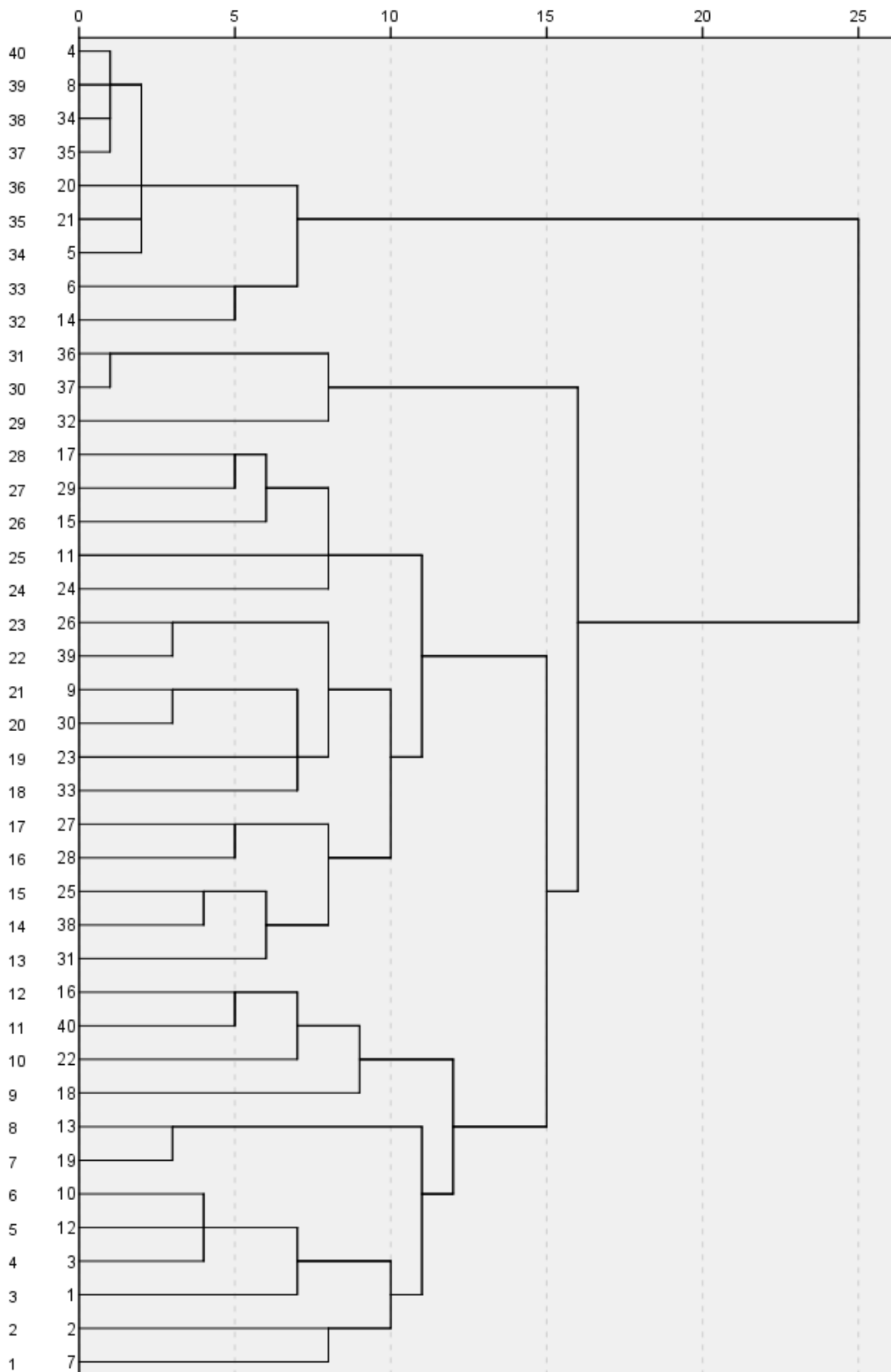
Zdroj: Oslovení studenti PEF a dále vlastní zpracování

Příloha 2: Francouzská verze kartiček se slovy použité v klasifikačním experimentu

1	dépenses sortie d'argent	16	stress tension psychique	31	point de vue élevé détachement de sa propre perspective
2	statut position dans la société ou dans le groupe	17	attente supposition	32	voyage déplacement d'un endroit à un autre
3	nécessité besoin impérieux	18	préjugés hypothèse basée sur une généralisation injustifiée	33	patience volonté d'attendre longtemps
4	université école supérieure	19	pratique expérience réellement vécue, contraire de la théorie	34	instituteur enseignant
5	test vérification des connaissances par une autorité	20	institution organisation établie	35	étudiant enseigné
6	connaissances acquis d'apprentissage	21	titre universitaire désignation du niveau d'éducation atteint	36	appui soutien moral ou financier
7	valeur échelle d'évaluation	22	turbin travail pénible	37	amis personnes proches
8	formation somme de connaissances, habiletés et capacités	23	autodidacte personne qui s'est instruite par elle-même, sans maître	38	succès résultat positif
9	effort activité consciente dans le but de changer qc	24	jeunesse période au début de la vie	39	talent don
10	argent moyens de paiement	25	progrès amélioration	40	obligation activité ordonnée par une autorité
11	temps période pendant notre vie	26	intelligence capacité intellectuelle innée		
12	travail profession	27	but résultat souhaité d'une activité; dessein		
13	expérience connaissance acquise par la pratique d'une activité	28	mission sens et le but d'une activité		
14	informations données objectives	29	espoir attentes positives		
15	avenir événements qui ne se sont pas encore produits	30	assiduité diligence		

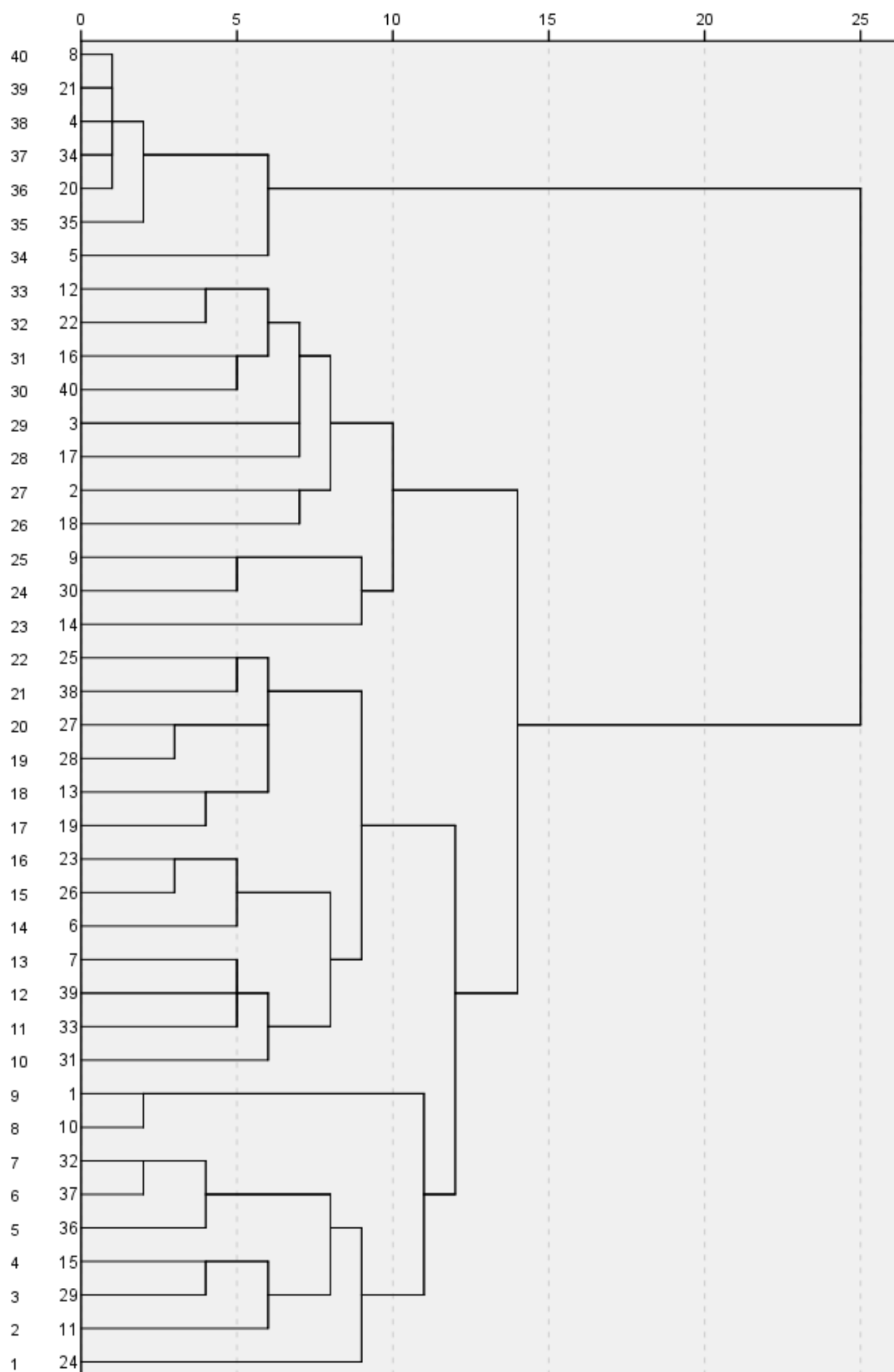
Zdroj: Oslovení studenti PEF a dále vlastní zpracování

Příloha 3: Dendrogram vycházející z dat sebraných od českých studentů

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 4: Dendrogram vycházející z dat sebraných od francouzských studentů

Zdroj: Vlastní zpracování